W

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Wajs, Luboslav — alegrové formy (složeniny hybridní)

„Při úsporném vyjadřování, které je výhodné (zvlášť v obchodním světě při telefonování, telegrafování, při označování druhů zboží, při výběru názvu firmy nebo její zkratky na adresy telegramů), udržují si tyto alegrové formy v j-e. místo na újmu názvů tvořených správně."

Čeština v našich firmách a reklamních nápisech, NŘ 21, 180

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Wajs, M. — vývěsní štíty

...procházka pražskými ulicemi ukázala, jak hrubě se zachází s čes. j-em před zraky obecenstva a se souhlasem úřadů. Je jistě záslužné, zmizejí-li z ulic českých měst zbylé cizojazyčné nápisy, ale české vývěsní štíty a reklamní tabule by měly být podrobeny revisi. Není jistě všecko dobré, co se českým zdá!

Čistota vývěsních štítů a reklamních nápisů NŘ 21, 182

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – argotismy

117 pronikání a-ů do spis. j-a
    i artikulace a melodie argotické
příčiny sociální
    „tato móda zachvátila široký kruh obecenstva"

ČMF 18, 232

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart — argotizace hovor. češtiny

„... hojný a cvičný materiál, který byl takto nasbírán, dovolil mi po srovnání s mými vlastními postřehy vyvoditi úsudek o poválečném poargotištění (lidově: zpeštění) hovor. češtiny, které pokládám za nejcharakterističtější rys, také sociálně příznačný, v poválečných dějinách čes. j-a

viz o tom i ve Zvukové kultuře čes. j-a (1932)
v kn. Čes. jazyk přítomnosti (1934)

NR 19 336

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – archaismy

72 Lpění na j-ové normě minulých dob jsou u některých brusičů a v někt. starších gramatických příručkách
konzervatismus zvl. v tvarosloví a syntaxi
funkční archaismy v beletrii; např. u Wintra nebo Vančury

/WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – brus – výzva k jeho napsání

254 „i dnes by bylo dobrodiním, kdyby byl vydán nový brus, ovšem takový, který by byl na stupni mezinárodní vědy lingvistické a nestál
a který by nadal spr. poměr k soudobému knižnímu j-u
v něm jako strašák v poli"

nepodceňovat „snadnost a rychlost poučení"

ČMF 18, 232

Weingart, M. — brusičství

ověřit

„Kritikové zvaní „brusiči", zejména na Moravě, jako J. Ev. Kosina („Hovory olympské") a spisovatelé různých inkvisičních příruček („brusů"), také ovšem často přestřelovali, neboť zaváděli leckdy pravidla a novotvary neodůvodněné minulostí [-ovou, stroze ani vždy dobře neznali, a neměli vždy dosti pochopení pro tvůrčí práci básníkovu."

Weingart a čís.

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – cizí slova

(73) 30 Cizí slova „jsou kulturními dějinami j-a, ona jsou svědectvím jeho rozvětvených mezinárodních styků"

(74) 31 „Fanatickým odstraňováním cizích slov se podporuje kulturní izolace vlastního národa v duchu přepjatých theorií o zachování čistoty v domnělém »svérázu«" např. 1917

odstraňování cizích slov – proti slovanské vzájemnosti
bez součinnosti slovan. národů

„pojetí funkční, které ukazuje, že domácí slovo není skoro nikdy docela rovnocennou náhradou za cizí termín, neboť budí jiné asociace, po příp. přenáší nádech do jiného funkčního stylu, než ze kterého byl původní termín"

Pravidla '26: adagio – „šnivá skladba hudební"
afekt – „vznět"
chirurg – „ranhojič" (ranlékař)
idyla – „selanka" ./.

(75) 32 „zjevný sklon k výrazům zabarvení sociálně nižšího"

připouštíme cizí slova, mluví-li pro ně: 1) historická kontinuita, 2) mezinárod. rozšíření, 3) terminolog. totožnost, 4) účelnost funkční diferenciace, (5)

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – Čeština v posled. čtvrtině 19. stol.

dosti odchylek od j-ové správnosti u vynikajících spis-ů
i „jistou j-ovou nekázeň" – i v gen. Lumírovců
zdůvodnění: vypjatý individualismus
např. Vrchlický, Zeyer
úpadek čs. jazykozpyt. teorie, reakce proti purismu
(viz Čech, Pestré cesty po Čechách)

ČMF 18, 32, 129

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart - čes. po 1. válce

129 sociální formy, rozšíření zdomácnělých něm. výrazů vojen. aj.
vulgarismy
vynesení četných polit. agitátorů bez vzdělání do popředí
„polit. hospodář. i ideové ochabnutí těch vrstev, které předtím byly
hlav. pěstitelkami spis. j-a"
koketování s čes. proletariátem — argotismy
130 Hašek (Švejk), Vachek (Bidýlko), Böhnel, Langer (Periferie, Obrácení
F. Pištory), Scheinpflugová (Láska není všecko, Okénko), překlady
spisovatelé: M. Fanová, M. Jesenská, M. Rusová
i v jiných lit. jazycích narušování tradic (pol., bulh., zejm. rus.)
i ve franc. (viz Meillet, Les langues dans l'Europe nouvelle)
131 nízké vzdělání čes. spis-ů, nepřinášeli si do l-ry j-ovou kulturu z rodiny
výtky škole (Ertl, Haller, jiní)
132 vliv školy se nesmí přeceňovat
nejdůležitější: rodinná výchova, sebevzdělání

ČMF 18, 132

Weingart – čeština v l. 1931-32

114 bylo by nespr. soudit, jako by spis. češ. byla jazykem „ještě nevycvičeným, nevypracovaným, chudým či vůbec nedokonalým“, jako by byl v úpadku, v krizi, v „přerodu“

období rozkvetu: povýšení češ. na jaz. státní, proniknutí do všech oblastí funkčních,

115 zeměpis. rozšíření, větší mezinár. váha

nesmírné obohacení slov. pokladu (odb. term., zejm. voj., pošt., želez.)

ne všechno je dokonalé

podrobnější vypracování sémantické

spis-é dbalí j-a, „skuteční spolutvůrci j-a“: K. Čapek, J. Durych, do jisté míry: Fr. Šrámek, Vl. Vančura

poezie: Durych, Dyk, Fischer, Hora, do jisté míry Nezval (níž. próza)

překlady Ot. Fischera

šíření spis. češ. v národě (škol, rozhlas, lidových čítáren, vzrůst čas. a knih

116 pronikání do „lidu“

„sociální rozmach čes. j-a po válce je spíše kvantitativní nežli kvalitativní“, ale v podstatě kladný

čeština není „v přerodu“, nepotřebuje „výjimečných opatření“

118 ovšem četné chyby: u studentů, v odb. pracích

119 v novinách, ve veřejných řečech, v úřed. češtině -/.

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart — čeština 8olem 1934

11 v 15 posled. letech veliký rozmach „po ~~[illegible]~~ zevnějších stránkách"
mnohostranné funkční obohacení spis. j-a, zejm. v řeči vojen. a úřed.
rozšíření zeměpisné (menšinová území, Slovensko)
stouplo sociál. poslání spis. j-a: rozmnožení škol, práce osvětové,
12 čs. rozhlas (od 1923), vzrůst publicistiky
tendence k j-ové uniformitě a nivelizaci, k jednotné obcovací řeči
intelektualizace j-a
13 nejdokonalejší jaz. v poezii, zejm. lyrické, ale ten málo proniká do spol.
Březina („chvorně nejčistší a nejvyspělejší"), Vrchl („virtuosní,
ač méně bezvadná forma")
dobří autoři „prozaičtí": Němcová, Neruda, Šmil., Svět., Novaková, Rais, Holeček
„ Herrmann, Jir., Wint., Zeyer, K. Čapek, J. Durych, Iv. Olbracht
V. Vančura — i zde malá rozšířenost
četba špatných autorů, špatných překladů
14 noviny, časopisy, úřed. listopisy, vyhlášky — mnohem větší vliv
18 nerovnost mezi ~~[illegible]~~ možnostmi a úkoly spis. j-a a jeho prakt. užíváním
kultura j-a se nestala obec. majetkem lidí vzdělaných
zájem spíše o kvantitu než o kvalitu, převaha extenzivnosti nad intenzivností

WČJ

Weingart – dialektismy (+ prvky obecné české)

„Tyto tvary jsou na svém místě ve svém prostředí, a chybou se stávají teprve tehdy, jsou-li přenášeny nepravem do j-a spis., jehož jednotnost, obecnost a ustálenost je tím porušována."

„...nejsou samy o sobě nejhorším nebezpečím pro čistotu a ušlechtilost spis. j-a, poněvadž rozdílnost jejich funkce od poslání spis. řeči je jasně patrná a snadno mohou býti od spis. tvarů odlišeny a tím ze spis. j-a vyloučeny"

WČJ 47

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – dobrý autor

367 Ertlova teorie je nedomyšlená
nutnost pozitivního oceňování: bohatost a přesnost slovníku, dokonalost syntakt. stavby
Ertl pracuje s elementem zcela subjektivním, s j-ovým citem
podceňuje j-ovou příručku pomůcku o správnosti (Hodura oblašuje její vydání na podkladě NŘ)
teorie dobrého autora příliš literární
nestačí četba beletrie
368 u nás se mnoho nechce, Ertl přenáší na naše poměry situaci franc.
má laický poměr k psychologii
představa o j-e jako organismu
je třeba propracovat teorii purismu a jeho historii, znát teorii Ertlů

ČMFL 17, '31

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart — Ertl

256 Ertlovo zprac. Gebauer Mluv. '14, '26[9]
už v 1. vyd. vymezení pojmu „jaz. obecný" (konverzační = řeč hovor.
snažil se o pojetí synchronické (zejm. syntax, doklady z 19. st.)
ale nedůsledně (hl. v tvarosloví a fonet.)
„Jeho trvalou zásluhou jest, že v bohemistice uplatnil důležitost a cenu novodob. knižn. j-a jako prameně formální mluvnice a slovník. spis. j-a a také jeho správnosti"
(viz zvl. čl. Jubileum „Mluvnice", NŘ 11, '27, 73n.)
čl. Dobrý autor, pokrok, ale ne vše do konce promyšleno
257 už dříve formuloval podobné názory Durdík
neopíral se dostatečně o lingvist. principe"

ČMF 18, '32

Weingart – estetický zřetel ve spis. j-e

258 „estetický zřetel je ve spis. j-e velmi důležitý a projevuje se v pozitivních vlastnostech, totiž ve stylistickém využití syntakt. i lexikolog. složek, v účelném střídání a vzájemně vyváženém poměru vět a souvětí, i ve výběru a střídání zásoby slovní, konečně též ve zvukové, funkčně a situačně uvážené zvukové stylizaci spis. projevu"

ČMF 18, 232

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – europeisimy

„evropská kultura se v nov. čím dál tím více sjednocuje"

„kulturní j-y novodobé se »europeizují«, tj. rozšiřují se v nich některé společné způsoby vyjadřování, odlišné od středověkých"

to nejde, brát míru, listovati v knize, řada důkazů, to je vyloučeno, to neplatí

WČJ 61

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – galicismy

67 módní vliv francštiny

viz J. Dvořáček, Nejčastější galicismy v uč. s Eladlě NŘ 16,'32)

68 příklady z Dvořáčka – „nejsou všechny nesporné"

NČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – germanismy

(75)32 boj brusiců proti g-ům, Vl. Fr. Bartoš

„docela přirozený odraz politických zápasů s Němci v Rakousku a reakce proti přívalu něm. vlivů ..."

soužití Čechů a Němců aspoň od 13. st., mnoho g-ů již užitých

„charakteristický znak čes. j-a"

viz Ertl (O germanismech), SČSK (v. Jakobson)

mnoho g-ů „je společných slovan. j-ům": bezúspěšný, bezvýsledný, bezúčelný, bezpředmětný, bezprostřední, vyloučený, odstraniti, řada

evropeismy: litovati

33 na čes. i něm. mohla působit v době lucemburské stfiv. latina

56 v čes. je germanismů nemálo

57 polština nechala cizí slova beze změny, kdežto čeština je překládala

v čes. pak germanismy především syntakt. a frazeologické

„není na světě j-a, který by byl úplně »čistý« a jen »svérázný«"

58 stopy kult. styků (i ve franc. a angl.) a asám i v něm.

Slované byli v poměru k Němcům častěji stranou kulturu přijímající než dávající

společný život Čechů s Němci v čes. státě už od dob Přemyslovců

ne vše, co se na oko shoduje s němčinou, je v čes. germanismus

stř.evrop. kultura – lat. – dvor. kanc. lucembur. ve 14. stol. (např. výraz)

Weingart – germanismy syntakt. a frazeolog.

60 je třeba nejvíc odmítat, ale opatrně

nejméně jednoty i mezi odborníky

61 např. Zubatý dokázal, že řada „germ-ů“ jsou staré vazby čes. a slovan.

např. na příkladu, co je to za člověka, vyšel mu vstříc

ponechat užité konstrukce, např. provésti koupi

mnoho vazeb se dosud cítí jako cizí

„vymykají se ze soustavy našeho j-a a příčí se jeho metaforickému myšlení“ např. <u>jsem dobře naložen</u> m. <u>jsem v dobré mysli</u>

hl. v novinář. a úřed. řeči, v obchod. korespondenci

62 takových g-ů přibylo v posledních desetiletích, kdy znalost něm. poklesla

67 „porušování ustálených tradičních výrazových schémat (images verbales) módním vlivem cizího j-a“

WČJ

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – germanismy v slovan. j-ích

57 nejen v čes. a slc, ale i v sln, luž.

pol. má mnoho něm. slov nepřeložených, (společné s čes.)
cel, dzięk(ować), los, rada, musić, szkoda, talerz, tańcować –
jen pol.: dach 'střecha', gmach 'budova', gmina 'Gemeinde', graty 'Geräte', gwałt, gwint 'Gewinde', kształt 'Gestalt', munsztuk 'Mundstück', rachować 'rechnen', rachunek 'Rechnung', ratusz 'Rathaus', rynek 'Ring', stosunek 'stossen', szanować 'schonen', trafić 'treffen', tyb 'Trieb', wartość 'Wert', winszować 'wünschen'

z čes. byla tato slova vymýcena (užívalo se jich ještě v měst. mluvě obvoz.) a až do doby nedávné v řeči úřed. vojen.

rus.: группа, картофель, касир, лагерь, парикмахер, полицеймейстер, находиться, передать, пароход

WČJ

Weingart, M. – Haller

Haller upadá místy v manýry brusičské

ČMF '31, č. 4

cf. podle Háll NŘ 15, '31, 767

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – Haller

258 pokusil se formulovat kritéria j-ové správnosti
Problém j-ové správnosti (Zpr. st. ref. reál. gymn. v Ústí n. L. '30, '31)
přeceňoval jazyk starý, nedůvěra k NČ., nevyjasnil si poměr gramatiky ke stylistice, nerozlišoval styly, pletl funkce j. a spis., hovor. a nářečí
nedocenil důležitost log. a estet. momentu pro j-ovou kult.

ČMF 18, '32

Koncem r. '30 byl omylem postaven v čelo NŘ jako odpověd. redaktor
„politováníhodná formální stránka Hallerových článků a referátů"

ČMF 19, '33, 70

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart — Hallerova teorie j-ové správnosti

368 čl Problém j-ové správnosti (10. výr. zpr. ref. reál. gymn. v Ústí n. L. '30)

lib[illegible], přesnější, odbornější než Ertl (ČL)

rozbor dosavadních kritérií j-ové správnosti (sedm)

rozpory v „ideálně pevné a pohodlné zásadě dobrého autora"

třeba monograficky zpracovat jazyk jednotl. spis-ů

vydat pravop. slovník

odstraňuje vliv znalosti jiných slovan. j-ů (např. u Čel, Havl, Holečka)

369 zůstává jen v zajetí jazyka psaného

nepřibližuje se živým hovorovým řeči (stejně jako Ertl)

ČMFL 17, '31,

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – hovorový jazyk

241 funkční rozdíl mezi j-em spis. a řečí hovorovou

„Žádný spis. j. se nekryje a nemůže úplně krýti s řečí hovor.

spis. j. – „nutně konservativnější", „intelektuálnější"

„otázka po distanci mezi spis. čšt. a j-em hovor."

ČMF II, 752

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – chyby

241 (1) chyby individuální, nedokonalé osvojení j-ové konvence
(2) dialektismy
(3) přenášení jevů řeči hovor. do j-a spis. čili matení různých funkcí a z toho plynoucích různých stylů téhož j-a
ad(3) – nejvíce

244 chyby (3) – pokusy omezit jejich okruh reformami kodifikace spis. j-a
Jank(o) (NŘ 5, '21, 289n.): -ti // -t, 1. sg. mažu, 3. pl. mažou; infinit. péč; do Čáslavi // -ě, mí // moji; omezit gen. u sloves jako hledati, čekati, žádati čeho a gen. záp.; připustit vynechání záporu po slovech bránění
Rocher (Stříšk '24, 119n.): nez. bo, 3. pl. -ejí, můžu – můžou, jehněčí, níti // nitě, popel // -a, Boleslavě // -i

245 změny by se musely provést autoritativně
důvod k nim nejsou podmínky sociální

246 lze uvažovat jen o jednotl. ústupcích (např. 1. sg. m. nez. bo, snad i u neutra)
nic bez něj

ČMF 18, 332

Weingart – chyba mluvnická

46 „odchylka od ustálené a uznané normy"

„vzniká: 1. z nedostatečné znalosti pravidel

„ 2. z nedbalosti

3. z nesprávného přenášení tvarů, které existují v jiném projevu běž. j-a, do funkce j-a spis."

např. umřu, můžu, pečou m. umru, mohu, pekou

47 „Každý kult. jaz. se musí bránit proti nákaze z negramotnosti a z neodpovědnosti; musí býti v tom smyslu konzervativní, že musí chrániti svůj charakter, vypěstovaný a přijatý nejzdatnějšími duchy národa, a musí potírati poruchy své soustavy."

„inflace chyb z neznalosti a z nedbalosti ohrožují kult. j-y obzvlášť v dobách společenských a polit. otřesů"

taková situace nastala po 1. svět. válce, nepříznivé procesy v inteligenci

48

WČJ

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart, M. – jazyk družiny májové

„nechtěliť postižení [básníci] uznati, že v zemích
pokročilejší kultury, jako je Francie, naprostá správ-
nost j-a u každého díla spis-e, a třeba i jen
denní tisku, se pokládá za první a základní poža-
davek, podávajíc svědčení i o vzdělanosti
pisatelově i o jeho povahové svědomitosti."

Vývoj čes. j-a 18

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart, M. – pokles j-ové správnosti v nové době   ověřit

„Způsobilo to mylné domnění, rozšířené u nás žáky školy mladogramatické, že básník je v j-e vládcem svrchovaným. A tak již v druhé mánové, přese všechny její pokroky, vidíme dosti poklesků proti čistotě. Vytýkání takových časů (bory šumí m. šumějí, slední m. poslední, plam m. plamen atd.) pokládáno bývalo často (a dosud se někdy pokládá) za směšné pedantství."

Vyzvážena čs.

Weingart – jevištní řeč

102 divadlo „je především ohlasem a udržovatelem mluvené řeči své doby"
mala kulturní kultura u herců, nutnost školení v ortofonii a kalilogii
103 „pro odborníka lingvistu je přímo trýzní ... poslouchat většinu našich činoher i na předních divadlech ..."
104 pro nápravu jevištní mluvy činí málo činoherní kritika
bídná úroveň filmu
105 pro vyslovnost lze využít Durdíkovy Kalilogie, Geb-Ertla[9] ('26) Trávníčkova Úvodu do čes. fonetiky (Pha '32), Weingartovy Zvukové kultury
107 činohra pražského ND za nynějšího vedení čes. j-u častěji škodí než prospívá
109 „přese všecky módní jiné zájmy činohra stojí a padá vytříbeností mluvy"

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – Klasičnost

(77-78) „boj za novou klasičnost" navazání na Jgův článek z r. 1827

„přispívati k ochraně jakosti ve množství a k povýšení intenzity nad extenzitou"

spis. jaz. má být „co možná nejjemnějším nástrojem a nejvýstižnějším projevem

„... nové vrstvy čisté vzdělanosti", dosáhnout s ní a ona v něm stupně

co možná klasického"

NČJ 36

(Weing. ČMF 19, '33)

„vědomé sledování snah, které obvykle zahrnujeme pod názvem klasič-
nost", zejm. tedy v oboru lexikologie ustálený a přesný výběr na podkladě
funkční diferenciace, přesné vymezení sémantické, propracování synonymiky
a frazeologie, pokládání za nejdůležitější podmínku k zvelebení
našeho jazyka a také ke zvýšení úrovně naší slovesnosti"

s. 73

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – Konverzační jazyk český

99 měšťanská inteligence (tvořila se u nás od konce 18. st.) potřebovala

uhlazené konverzační řeči

řeč sel. lidu nestačila a byl proti ní sociál. předsudek

řeč minulosti byla vzdálena

„napodobovala se tedy ve frazeologii konverzace vyšších vrstev, francouzská a zvl. německá“

zápas o čes. konverzační mluvu za obrození

100 příklad: Pelclův Handbuch zum Gebrauche der Jugend bei ~~Erziehung~~ Erlernung der deutschen, franz. und böhm. Sprache (Praha 1775), rozšířené znění připojeno ke Grundsätze (1795)

rychlý vývoj společnosti 19. st. – nově tvořená konverzační řeč neměla kdy se ustáliti

zápas našich literátů o jazyk dialogů v měšťan. a vyšším prostředí

sr. Jeřábek, Bozděch

ještě koncem 19. st. potíže: Hladík napodoboval francouzštinu
Hilbert — " — němčinu (v mladších letech)
příklady — " — ruštinu

směšnost příruček praktické konverzace

nyní je čes. konverzační řeč ve všech, i nejvyšších vrstvách

není však ještě dosti vypěstována, zanedbává se její funkční odstiňování ./.

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

101 „Obě krajnosti, které jsme si uvedli, jsou stejně nemístné: jak přemrštěná strojenost pedantů, tak okázalá neukázněnost v řeči těch, kdo zaměňují hovorem dobré společnosti s podezřelým doupětem spodiny."

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – Krize spis. češt.

51 jev europ. příčiny: vítězství tech. civilizace nad kulturou, demokratizace společnosti → vulgarizace, pronikání mater. svět. názoru do širokých vrstev

52 po převratu nebyl význam spis. j-a jakožto nejdůležitějšího projevu národ. kultury dosti oceňován

netečnost k j-u

na vydávání výzkumů o češt. není peněz, ČAVU a KČSN ztratily svůj dřívější význam

nebyl založen dosud ÚJČ (slíbený hned po převratě)

53 neuspokojivá j-ová praxe (přísl. v NŘ)

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart — společenské podmínky krize vyspělých spis. j-ů, zejm. franc.

49 blížící se konec středostavovské kultury
50 na poč. 20. st. překotný tech. vývoj, nástup „čtvrtého stavu“
odvrácení publika od literár. zájmů k novotám sportov. a technic.
purist. příručky ve Francii, hl. proti argotismům a angl. výpůjčkám
ale i proti chybám mluvnickým

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – jazyk jako zrcadlo kultury

10 „Jazyk je nejspolehlivějším zrcadlem naší kultury, obrazem jejích zájmů, měřítkem stupně její vyspělosti, a soudcem jejího světového názoru."

„Jazyk je to, co se přeneseně nazývá »duší národa«"

51 „velký výtvor kulturní" „nejvýstižnější projev národ. ducha"

mluví o tom Jg, Pal, Čech, Vrch

55 „není na světě většího kulturního výtvoru, než je spis. jazyk; to je největší kolektivní dílo lidské, které vzniká, roste a žije nepřetržitou prací statisíců, ba milionů příslušníků celého národa. Spis. j. je souhrn všech zkušeností tohoto celku, on je obrazem a zásobárnou jeho vzdělanosti, on je plodem i nástrojem jeho životního názoru, on je ukazovatelem i přetvořitelem všeho jeho myšlení a cítění. Spis. j. – to je vlastně skutečný a dokazatelný projev onoho předpokládaného národ. ducha."

WČJ

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart — lidová píseň

110 „také jazykozpytec, který chce být lékařem nynější j-ové praxe, rád doporučí národní písně, a to jako zdroj poznání nezkaleného j-a, ba přímo jako lék proti různým j-ovým vadám a jako bezpečné vodítko k j-ové čistotě a ušlechtilosti"

Erben (1864, 1886²), Bartoš ('01), Slovenské spevy (1890–1926), Malátův Český národní poklad

jazyk „krásný a jako pramenitá voda čistý"

111 vysoké ocenění Erbenovy sbírky písní z Čech, též sbírky Malátovy

112 v písních nejsou mluvnické chyby (jsou tam ovšem prvky nářeční)

113 —— cizí slova, a když jsou, pak mají smysl posměšný, ironický

není násilné novotaření (na rozdíl od Kosy a Pohla)

je úspornost výrazu (souřadné věty nepříliš dlouhé, paralelismus, asyndeton)

bez mnohomluvnosti a frázovitosti

je jemný cit pro eufonii

WČJ

Weingart – mluvený jaz.

18 „jakási bázeň před spis. j-em“
„lidé mají strach, že by vypadali příliš strojeně a směšně, kdyby mluvili spisovně a pečlivě“

19 netřeba, aby se ve veřejném styku mluvilo nespisovně
jaz. rozhovorový ve styku osob. a důvěrném (obec. češ.) nechť není
podstatně vzdálen od j-a spis. a příliš snížen sociálně
móda mluvit s okázalou ledabylostí k drsností, užívat argotických prvků

20 známka společnosti, které chybí vybroušenost a zázeň formy“

21 důležitá úloha žen (příklad slobenek s ušlechtilou hovor. řečí!)
výchova dětí

98 „Směšnost starší profesorské češtiny ... vznikala z toho, že slova a fráze z j-a psaného, a to z minulé kulturní doby, chtěla přenášeti do mluveného j-a doby současné“
(viz Kosinův prof. Ostrý, Čechův prof. Kostlivý, Šamberkův prof. Beránek)

40

WČJ

Weingart – národní jazyk

64 „národní jazyk je ještě dnes, a právě dnes, jednou z vůdčích sil evrop. života, a jazyk je dnes nejvýraznější a leckde už jen jedinou známkou národní individuality"

65 smyslem čes. dějin – boj za čes. jazyk
vlastní národ. prvky + živly cizí, jako trvalé stopy cizích vlivů a styků s jinými národy

66 cizí vlivy nejvíce v slovní zásobě, ale tam nejsou příliš nebezpečné
„Vyspělý kulturní jazyk je právě syntézou domácího dědictví s [jistým] procentem mezinárodních vlivů"

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – nesnadnost češtiny

53 W. popírá tvrzení o nesnadnosti češtiny
„umět školní mluvnici, to ještě neznamená umět dobře psát"
„vlastní kontrola" přečíst po sobě nahlas aspoň dvakrát
54 skromnost a sebekritika
„Nesvalujme na jazyk, co je naší vlastní chybou!"

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – o Nezvalově j-e

četné chyby
cit. překlady podle Šrůt.-Hallerové (Nezvalova „Kronika z konce tisíciletí“, '29)
Nezvalovo umění slovné, ale nedbalost jazyková
Weing ČMF 18, '32, 119

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – kritika Nozova románu jedno pokolení

119 kritika Šaldova (Zaj. 4, 120n.): chybná reflexiva, nepřesný význam slov

Weing: „podivná směs žurnalistické řeči, snahy o hovor. nebo lid. rčení a nabídnu k osobitým obrazům“

„desítky případů malé jové péče nebo j-ového nedorozumění“

119–120 příklady

ČMF 18, ’32

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – novinář. čeština

14 není to druh méně cenný
tradice (Kramerius, Klacel – novinář Havlíček, J. Herben, A. Heinrich)

15 Ztrácí se hlavně nejlacinější noviny a časopisy (méně ranní listy, více večerníky)
chyby lidí „filosofujících"
příklady hovorových chyb

16 nedostatek j-ové péče, v politice píší lidé bez dostatečné znalosti s/s. j-a

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – novotaření

69 „dnes mnohem více sympatií mají přívrženci j-ového novotaření, podle té pověry, u nás obecně rozšířené, a to nejen v j-e, nýbrž i v jiných stránkách současného života, že to, co je nové, je vždy lepší a tedy pokrokem"

v tvoření nových slov je „módních nemocí nejvíce"

70 chyby: 1) v řeči podnací, zejm. obchodní, nová kompozita typu papírcentrum, ledoslužba

potíral čas. Naše úřed. čeština (zanikl '33)

„pohoršlivé a urážlivé znetvořeniny"

2) zkratková slova „z moderního opičení po rus.-sovět. vzoru"

Čedok, Dopz, Šanopz, Jepa – „slepeniny", v nichž se projevuje necitelnost k jazyku"

lépe volit heslová slova: Dunaj, Kotva

3) novotaření uměl. literatury

71 „nebezpečně izolovaná prázdná estétská řeč, vlastně prázdná kavárensko-literární řeč" pí. Götz (v divadelním listě ND)

oddaluje čt. a slovem

novotvary „vytvořené nebo rozšiřované jen z pohodlnosti a z nedostatečného rozhledu po existujícím inventáři slov, anebo i z nemírné záliby pro ~~novotvary~~ novoty": válčiště, obrodiči, závodivost

-1 „jazyková nehoráznost"

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart, M. – novotaření

125 reakce na názor Zubatého, že se čeština novotařením nejvíc kazí (opičení po cizích módách)
Zub. neuvedl příklady, ale myslil hlavně na kalky
čes. -tina dohánějíc cizí literární proudy, napodobovala jejich styl
např. Lexval napodoboval syntax Proustovu (Dolce far niente)

126 teorie spis. j-a „musí vždy býti do značné míry konservativní, neboť jinak by právě nezachovala jeho kontinuitu a stabilitu"
příklad: boje o neologismy za obrození (Dobrovský versus Thám a jeho družina; stoupenci J. Nejedlý, Š. Hněvkovský, J. Palkovič) versus Jg.

v době velkých změn sociálních nastávají i velké změny j-ové, hl. slovníkové
křesťanství, něm. kolonizace a rozmach státu za posled. Přemyslovců
rozkvět čes. kult. živ. v době Karlově

127 humanismus (16. st.)
obrození: nejen vzkříšení j-a, ale i odraz změn myšlenkového i hospo-
dář. života střed. a do jisté míry i záp. Evropy, hl. ve slovníku

128 změny po válce pruské 1866, nedostatečnost slovníku (už za 30 let byl Jg slovník nedostačující)
nátlak něm. odb. řeči
pronikání prvků hovor. řeči do spis. (už u Havl., v poč. knihou
Vrchlického, např. u Hálka, Nerudy)

ČMF 18, 132

Weingart – jaz. odborný

17 v posledních 15 letech tu šlo vyzdvižení pro čs. nepočetné práce
nepatrná publicita
terminologie tech. a správní, hl. vojen., pošt., železniční

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – péče o spis. jazyk

„Péče o spis. jazyk je měřítkem vyspělosti kulturní a společenské u jedince i u společen. celku. Posuzujte lidi, zvl. lidi veřejně činné, podle toho, jak dovedou česky mluviti a psáti. Podle toho oceníte jejich rozhled, jejich vzdělání i povahu."

WČJ 55

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – fonetický z nauční čištině

54 nesery v jazyk. l-ře
dříve byla jazykověda obrácena do minulosti a k dialektům
Geb Ertl '26[9] Základy z uč. l-ry
nechat stranou Gram., brusy a jiné fonetický z doby předgebauerov.
Geb-ova škola zanesla brusič. libovůli
55 liší se od sebe dosti jednotl. red. úřed. Pravidel (nejlepší byla první
rozpory mezi Prav a Geb Ertl, Geb Prav, rozpory v NŘ za dozoru Geb.)
kolísání je v každém j-e, dokonce i ve franš. (srov. zdrcující posudek
F. Brunota na Grammaire de l'Académie française '32)

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – pravopis ověřit

„Roznícené boje o pravopis bývají nezklamným znamením nižšího stupně j-ové kultury společnosti, v níž se odehrávají, neboť prozrazují její neustálenost ve věcech konvenčních a přitom přeceňování této j-ové konvence na úkor jiných mnohem důležitějších složek j-a."

Čs. vlastivěda 10, '31, 320

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – PLK o teorii čes. j-ové kultury

Mathesius, Přehled 10, 543 –
Sb. přednášek I. sjezdu čsl. prof. '29, 118 –

Trnka, ČMFL 13, '27, 193 –

Havránek, Sb. předn. '29, 130 –
Travaux I, IV
Nové Čechy 15, '32, 45

Sol. na 1. sjezdu slovan. filologů v Praze '29,
SČJK

ČMF 18, '32

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – PLK – zdroje jeho názorů na j-ovou kulturu

77 „zásada noetického relativismu"
nic není absolutně a mimodobově všestranné

Masarykův realismus
odvrat od historismu
strukturální pojetí – technické využití – konstruktivismus
sociologie (v jazykozpyt. škole pař.)
poválečný kolektivismus

Weing ČMF 19, '33,

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – přiměřenost

1. k vnějšímu stavu spis. j-a
2. k j-ové tradici
3. k danému účelu slovního projevu /

sofrosyne 'uměřenost'

WČJ 73

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart — purismus / brusičství

22 „snahy o čistotu a ušlechtilost j-a" termín z čes. jezuit. l-ry z doby protireformační

27 „subjektivnost brusičských příkazů a zákazů, které se opíraly buď o zřetel na domnělou logičnost nebo estetičnost určit. výrazů, a pracovaly nejčastěji jen s vlastním j-ovým citěním"

„jejich rozpory"

„škola Geb-ova se chovala odmítavě"

ve veřejnosti „j-ový nihilismus" 90. let

Brusy obsahovaly mnoho jednotl. dobrých příkladů, zejm. MB[3], BR

„nutná součástka kulturního života a užitečná v každém rychlém literárním vývoji"

WČJ

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart, M. – purismus – dějiny

252 třeba napsat dějiny českého purismu – 5 stol.
od Husa do současnosti.
odraz různých kult. světů a různých theoret. vlivů
„se srovnávacího stanoviště dějin kultury evrop. spis. j-ů"

253 =

ČMF 18, 32

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – (dějiny) purismu

22–23 1. stupeň : Hus
23–24 2. –"– : 16. st. – č. renesance, humanismus
24 3. –"– : teoretikové jezuitští, zl. J. Konstanc, Lima linguae bohemicae 1667
Štajerův Žáček
24–25 4. –"– pod vlivem něm., ohlas něm. barok. jaz. společností 17. st.
značný úpadek (Rosa, Pohl)
25 5. –"– raně obroz., odpor k neologismům (Dobrovský, Palkovič
25–26 6. –"– doba Jungm.: lexikál. revoluce, vliv Elas. lat.
26–27 7. –"– 1848 – Geb, čes. do veř. života, hist. mluv., boj s germ.
1894, pusobiště brusiču, subjektivnost, odmítaný postoj Geb
dobrý zl. MB[3], BR
27 8. –"– Geb-ova doba, chuda zeň purist.
P. Zenkl 1911, 1916
28 9. –"– válečné úsilí, povalečné obd.
J. Mašín 1916, NR '16 – (Zubatý, Král, Vlček, Smetánka, Bílý)
V. Ertl 1918
PLK 1932

WČJ

Weingart – purismus Husův

22 Hus – autor Orthographia bohemica (× Pešaři pochybuje o autorství ČČH 28, 199n.)

proni č. orthofonii

upozorňuje na šazy slovníkové, hl. na něm. slova v mluv. obecné čes.

proni brusič

Výklad viery, desatera božieho přikázanie a modlitby Páně

23 při výkladu šestého přikázání:

„též mnozí hodni by byli mrskánie Pražené a jiní Čechové, jenž mluvie odpoly česky a odpoly německy"

výčet něm. slov: hantuch → ubrusec, šorc → zástěrka, knedlík → šiška, renlík → brúnožka, fancieř → krunýř, hanšok → šoušky, mantlík, marštale → konnice, maz-haus → svrchní síň, trepky → chódy, mantlík → pláštiek, hauzknecht → domovní pacholek, for-man → vozataj

„A kto by mohl vše vypsati, co sú řeč českú již zmietli?

tak že kdyby pravý Čech slyší, ani tak mluvie, nerozumie jim, co mluvie; a odtud pochází hněv, závist, rozbroj.."

Weingart – purismus Blahoslavův

23 vliv příruček elegant. slohu latin., synt. a stylistika
pod. jako u humanistů ital., fr., šp. a něm.
Gramatika a Deklaraci na g-u českou 1571
výstraha před tvořením slov nepotřebných (169 n.)
rozlišování soc. vrstev a funkč. stylů (185)
smysl pro idiotismy (206)
rozumné stanovisko k cizím slovům (odb. termínům)
připouští je v naš. stavovských (vojáků, řemeslníků, žáků, lékařů, apatykářů)
i slova z něm.

24 zájem o eufonii, odstraňovat kakofonie
směšování gram. a styl., subjektivnost, v jednotlivostech omyly
ale vyspělý smysl pro jaz. kulturu

WČJ

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart, M. – purismus Blahoslavův

252 nedokonalý rozbor Blahoslavova purismu u Večka (NŘ 1,47) Travníčka (Sborník Blahoslavův, Přerov '23, 202 n.)
lepší pochopení u Hašovce (t. 198 n.), který odvozuje z humanist. pur. zásad, zejm. z roman. 16. stol.

253 rozlišování stylů a jazykových funkcí

ČMF 18, '32

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – purismus jezuit. teoretiků

J. Konstanc, Lima linguae bohemicae, Pha 1667

z podnětu Tomáše Pešiny z Čechorodu

vlivy Blah., Bkral., Háj.Ba, Veleסl – humanist. pojetí

soustavnější než Blahoslav

dobrý znalec j-a

Štajer, Žáček } nejde o jazyk úpadkové!

jezuit. l-ra doby barok až do zač. 18. st.

WČJ 24

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart, M. – purismus 18. stol.

124 přeceňuje se význam puristů typu Rosova, Pohlova (ohlas purismu něm.)
l-ra protireform. a předobrozen. ukazuje, že o vnitř. rozkladu spis. češ. nelze mluvit
viz čes. jezuit. popular. l-ra, lit. život na Slovensku (např. Augustin Doležal)
čes. lid. píseň

ČMF 18, '32

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart — purismus barokní

vliv něm., známky jaz. úpadku

Rosa, Čechořečnost, Pha 1672.

chyb. složená slova

vrchol J. V. Pohl, gram. popové 1756

novotaření slovní, chyb. pensky mluvnické

opuštění hist. základu (zřetel synchronický)

přejímání vulgarismů

neologismy — slovníkové nestvůry — neobvyklé komposita

nevhodné přípony

Rosa však má mnoho dobrých pozorování

Doležal (mluv. 1746 v Prešpurku) napsal „slušnou mluvnici"

úpadek jednotlivců, nikoli j-a

WČJ 24–25

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – purismus rané obrozenský

pro rané obrození byl purismus barvě. výstrahou

Dobrovský – odpor k Pohlově „unböhmische Grammatik"

archaická gramat. norma „zlatého věku", pominutí doby barokní

ostrý odpor k neologismům, nejen Pohlovým, ale i Zlobického,

K. I. Thama

též Palkovič

WČJ 25

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – purismus obd. Jg

25 lexikal. revoluce, výrazy pro nově se tvořící měšťan. společnost

city a básn. představy romantismu

Jg Slk

v synt. a styl. tradice veleslavín. prózy, zejm. ve věd. próze

v obroz. poezii (A. Kovalč), ve věd. próze (Weingart)

26 Jg, Pal, Šaf – shody s klas. latinou

úsilí dáti mladé čes. vědě díla obsahem

i formou klasická

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – purismus od Jg do Geb

253 uznal svou vlastní minulost
„setkal na stupni mezinárod."
principy: 1. snaha o zachování, resp. umělé vzkříšení slov a vazeb j-a starého
2. „víra ve spásonosnou sílu venkov. nářečí"
3. strach z poněmčování
pověra, že čes. jaz. je „v úpadku" – „tento purismus patří již k jejich psychologii"
„Změna v j-e byla totiž obyčejně ztotožňována s chybou"
lze doporučit čtení BR a MB[3]
254 „dobré služby, které brusy ve své době konaly"

ČMF II, 332

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – purismus 1848–1894 (Geb)

26 Čs. do veř. života, věd. normování j-a na základě host. vliv. Emcem obd.
funkční obohacování
zápas s ním, boj se skuteč. i domnělými germanismy
jovistné obd. brusičů
purist. práce: J. Fanta-Sumavský (Perel z Budče, 1848); J. Šrůtek (Školník 1852-4; učit. Kalendář Sborník 1857–1862; Škola a život 1855-1865; J. B. Šach 1862; Fr. Šebek 1864; Fr. Kampelík 1864; J. Malý 1868; Brávek 1872-3; Ig. Mašek '73; Fr. C. Mikeš '72; J. Javůrek 1873; J. Prasek 1874; F. Kott 1875. MB 1877, 1881, 1894; M. Hattala 1877; F. Bačkovský
27 1879, 1880, 1882, 1894; čas. Komenský 1881 (Bačkovský, Bartoš, Prasek aj.);
F. Bartoš 1891, 1893; K. Vorovka 1896
subjektivnost, domnělá logičnost, estetičnost
odpor věd. teorie Geb-ovy školy
ui-ový nihilismus veřejnosti 90. l.
mnoho jednotl. dobrých příkladů, zejm. MB^3, BR

WČJ

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – purismus od mat. Brusu po purismus NŘ (Bílý a Haller)
hl.

(72)28 „směs zbytků romantismu s positivismem"
„příliš. historismus" „přeceňování j-a starého jakožto kriteria j-ové správnosti"
„nedůvěra k spis. j-u NČ, jej úpadkovému"
„složka historismu, toho, který ovládal čes. kult. myšlení v XIX. stol. vůbec"
i polit. zbraň"
29 „součást romant. historismu, patrného zřejmě i ve výtvarných uměních"
sr. restaurace Mockerovy (pokažení Karlštejna)
(73) nutnost spojení zkoumání synchronického i diachronického (děj. j-a, hist. gram.)
30 vymycování cizích slov čes. novotvary Rosovy a Pohlovy
cizí slova hájil Dobr., nově Baudouin de Courtenay (u nižších menších
(74) slovan. národů, u Němců po válce 1870/71)
(75)32 odpor proti germanismům (hl. F. Bartoš)
(76)33 chyb. oceňování lid. řeči (dialektů regionál. a dialektů nižších sociál. vrstev)
jako kriteria j-ové správnosti – odmítl už Ertl („romantický omyl")
sr. folklorismus v hudbě a v umění výtvarném v l. 90., projev evrop.
exotismu, jakéhosi posledního výboje romantiky
(77)34 nepřibližovalo se k j-u mluvenému

WČJ
(Weing ČMF 19, 733)

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – o purismu Durdíkově

177 „velmi umírněný, a rozhodně rozumnější, ba i moudřejší nejen většiti jeho vrstevníci, kteří sdělávali povšechné brusy, nýbrž také než vynější odpovědný redaktor » Naší řeči“

důvody Durdíkovy umírněnosti: filos. vzdělání, široký rozhled po svět. l-re

177 D. považoval za měřítko jazyk. správnosti součas. spis. úzus

178 vyložil teorii „dobrého autora“

nestavěl se proti evropským idiomatismům

179 hájil cizí slova, hl. v odb. term.

zastával se nových slov pro nové myšlenky

180 podal sociolog. výklad záliby v deminutivech v češtině

1 naznačil funkční rozšíření řeči

2 navrhoval idealizovat mluvu lidu

o kráse j-a soudil kriticky

SČJK

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – purismus v době Geb

254 příkré odvracení od brusičů (viz předml. § 1 – vyd. Pravidel '02)
úvod. prohlášení red. 1. roč. NŘ

velký vydán brus, jen Pravidla '02

Geb. se zajímal hlavně o hláskosl. a tvarosl.

v případech kolísání ponechával Geb. spis. j-u volnost

„usus" – „rozhodující činitel povahy dění"

archaizace j-a : 2. sg. hosti; (viz Pír. Uhlav '00)
(292)

činiš se chud, děj se vůlen; bojovníci hotovi se měli (316)

sám hlad mrá jiným jistí dával (319), odpověz se bludu světu (323)

255 aj. (tyto příklady uznávány jako stč.)

„Z Geb-ovy mluvnice tedy nemohl být bez rozpaků a bez výběru brány příklady spr-vazeb pro soudobou spis. praxi..."

ČMF 18, '52

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart — purismus NŘ

257 NŘ – obsah nestejnorodý a různé ceny
výklady jednotl. slov a vazeb přísné, zvl. od Zub. a Ertla
kritiky často ovlivněny brusič. zásady předgebauer.
Al. Fr. Bílý (1916–20), ale i Ertl
neformulovala principy j-ové správnosti a vybíravosti
snad i nedůvěra k obecně teoret. úvahám (filologický pozitivist.)
nejistota red-e v otázkách principiál.
258 negativní kritiky, nepřiblížilo se k různým funkcím j-a, k funkcím stylovým
někdy osobní rozdíly v úsudcích o spr. i č. nespr. jevech

ČMF 18, 232

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – purismus za 1. války

113 hnutí „hluboce ideově založeno a silně citově zabarveno: vyvěralo z pocitu národ. nebezpečí za válečného útisku a směřovalo k ochraně a posile národ. ducha“

114 viz progr. čl. NŘ, první čís. vyšlo 1/12 '16

očistné hnutí vycházelo i ze spis-ů, spolupráce s filology

po převratu nedostatek času, odpor proti „slovíčkaření“

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

ČMF 18, 32,

Weingart – purismus 1916 – 1932

za války silné hnutí za očistu a tříbení j-a

založení NŘ koncem '16 (J. Zubatý, J. Král, J. Vlček, E. Smetánka, F. Bílý)

V. Ertl – od 1918 člen redakce, od 1920 redaktor

časové úvahy

NŘ „ve svých požadavcích nešla vždy jednotná, postupovala spíše negativně než positivně a nevypracovala soustavných theorií pro j-ovou kulturu"

red. J. Hallera: „obrozené tendence starších brusičů"

rozpor mezi NŘ a PLK; 1932 Spis. čšt. a jaz. kult.: „principie č. j-ové kultury"

WČJ 28

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – purismus 30. let 20. stol.

113 diskuse mezi filology a spis-i o j-ové správnosti od r. 1931
podnět: Hallerova kritika Fischerovy knihy Duše a slovo (NŘ 15, 44n.
průběh diskuse viz Haller, NŘ 15, 164 n., 188 n., 237 n.
+ Šaldův fejeton O té filologické pakáži (Zápisník 4, '31, 116 n.
Trnka: O j-ové správnosti, Nové Čechy '31, 164 n.
Šedef" v Nedělním čtení Čsl. Republiky 6/12 31
Weingartova předn. Spor o správnou češtinu, pořádal Masarykův lidovýchovný
ústav v Ústř. knih. hl. m. Prahy 14/1 1932
PLK na fil. fak. KU: „Spis. čes. a kult. jaz." 11/1 Math., 25/1 Havr, Jak.,
8/2 Weing, Muk '32
viz zpr. J. Závada Rozpr. Aventina 7, č. 18, 149–150
J. Kouteník, Čin III, č. 21
St. Mašír, Prager Presse

114 výsledky diskuse nejsou tak závažné jako výsledky hnutí po 1. válce
„účast spis-ů nimovědeckých a publicistů nebyla příliš potěšující"

ČMF 18, '32

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – rodina

„Základem a východiskem j-ového dění je rodina. Tato základní jednotka společenská je také prvkem rozvoje j-ového. A proto i jazykozpytci je spořádaná a vypěstěná rodina nutným předpokladem úspěšné j-ové výchovy budoucích pokolení."

„Kultura rodiny"

„pečlivou průpravu v mateřském jazyce, a vůbec také dobrou základní rozumovou a mravní, si obyčejně přináší mládež z rodin středostavovské nebohaté inteligence, hlavně z rodin úřednických, profesorských a učitelských, ..."

WČJ 74

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – rusizování češtiny / „bláhové rusizování" / někt. překlady Rudé Směrovny

ČMFL 17, ?31, 368

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – sociální rozdíly v češtině (hl. argotizování)

89 obec. mluvená čeština
diferenciace sociál. v slovním inventáři a v syntaxi podle povolání, stavu, vzdělání
názornost výrazu: „konkrétnost, plastičnost, expresivnost", obrazivost", „úspornost"
silné zabarvení argotické hrubost, drsnost, dokonce sprostota

90 v konverzaci měšť. inteligence
studentů
odtud do beletrie, na divadla, do filmu
i dámy (např. O. Scheinpflugová)
vliv vojenské řeči

91 poválečné stoupnutí polit. významu nekultivovaných vrstev
proti argotizování mluví soc. ekonomie (proč zahazovat dosavadní jazyk?)
„dnes módní vulgarizace češtiny jest jev sociálně neúčelný a proto nežádoucí"

WČJ

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – správnost j-a – kritéria

34 Obecné zásady v SČJK: »Základem řeči o spis. jazyce musí býti teoretické poznání existující normy součas. spis. j-a«

„není měřítka pro správnost nynějšího spis. j-a čes. mimo čes. spis. praxi nynější doby" (= za 50 let od 80. l. 19. st.)

„nelze ho hledati ani v mluvě lid. ani ve spis. řeči staré"

diferenciaci pojetí funkčním – důsledná strukturální – synchronně

35 „pojetí j-a jako účelného systému"

„žádný j-ový jev není pozorován jednotlivě, nýbrž ve svých vztazích k ostatním složkám j-ové soustavy"

„přesné rozlišování účelu všech j-ových jevů a pozorování přiměřenosti užitých j-ových prostředků k tomuto účelu (čili funkčních stylů)"

W. se hlásí k zásadě noetického relativismu – výsledek zkoumání není konečný

myšlenkové vlivy: Masarykův realismus, evrop. odklon od historismu — synchronie
technické myšlení — strukturál. pojetí
vlivy sociologie — funkční pojetí

36 „spis-é minulých století nemohou býti východiskem dnešní j-ové normy, ale mají býti pomůckou a vodítkem k slohové výchově"

WČJ

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – správnost j-a – hlavní kritérium

„K rozhodování o správnosti v nové/češtině, a to v otázkách jak slovníku tak i mluvnice, je na prvém místě nezbytná rozsáhlá sečtělost v nové české knize krásné i naukové."

WČJ 29–30

Weing ČMF 19, '33, 73

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart, M. — Správný a krásný jazyk ověřit

„mluviti a psáti správným a krásným jazykem je také kus povinnosti k národu i k sobě: je to ochrana společného statku a přitom i důkaz o vlastní svědomitosti a ryzosti povahy"

Jazyk – nejdražší statek, národní čítanka, vyd. B. Kočí 1918

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart — střední škola

83 příčiny nedostatků: malý počet hodin vyuč. j-a, závady učebních osnov, chyby v metodě, nedostatek vhod. učebnic, nevhod. příprava kandidátů středoškol. profesury (ECŮ 68n., '29)

84 j-a čs. musí učit od primy odborníci
výběr mluvnické látky musí být individuální (s tím je v rozporu J. Mašínova Čes. mluvnice a cvičebnice pro 1. a 2. tř. stř. škol, '26)
omyl, že není třeba učit gramat. teorii
příklad dobré učebnice: Cvičebnice j-a čs. I (B. Havr., Kop., Starý, Získal, '33)

85 nové učeb. osnovy od '33/34
málo hodin ve vyšších třídách: 3 hod., v ostatních 4

86 spolupráce ostat. profesorů (bud. středoškol. profesoři procházejí kursem spr. češtiny)
poznávání mluveného j-a na fil. fak.

87 protikulturní tendence součas. společnosti

WČJ

Weingart – české školství

10 „čes. školství, zejména střední, je po stránce j-ové kultury, slovesného výkonu a humanitního vzdělání v patrném úpadku"

WČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – ukázněnost spis. j-a

„Ukázněnost spis. jazyka jakožto kulturního nástroje / společnosti je ... neocenitelnou výchovou k sociálnosti, čili k cítění společenskému."

WČJ 79–80

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – úřední čeština (jednací čeština)

16 nepřirozenost jaz., násilná stavba vět

17 zčásti vyvolaná tradice z dob předpřevratových, kdy se překládalo z něm. (nečes. slovosled, množství subst. verb., vnikly překladatelům něm. způsob. infinitivů) nevypěstěnost myšlenková

WČJ

144 vytváření úřed. češt. po převratu
dobrý počin: založení čas. Naše úřed. čeština '21

ČMF 18, '32,

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart — úzus

255 Geb. Přír. Mluv. '00: „co v j-u spis. zachovávati dlužno, učí usus (obyčej, způsob) dobrých spis-ů. Toho se sluší držeti."

(293)

kteří dobří spis-é?; z staré doby? i spis-é doby předbělohor.?

pomoc z j-a obec.", nebož Geb. tu a tam uvádí doklady?

sr. ~~Dobr.~~ die „Gemeine Rede"

„nesynchronické pojetí", materiál není utříděn soc., funkč. a stylist.

to platí do značné míry i o Trávníčkově vydání

ČMF 18, 232

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – vulgarismy

92 časté u městských lidí
93 ulice versus slabá vrstva tvůrčí inteligence
94 vulgarismy v tisku, div. a filmu
nemohou být příznakem demokratičnosti

NČJ

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart — zaostání češtiny, příčiny

122 češ. se dostala do nepříznivých zevnějších okolností v době rozhodující pro tvoření novodobé evrop. kultury", která na západě Evr. vznikla právě vzorem j-ovou kulturou

123 srovnání l-ry franc. a čes. 1660–1715, v době 1715–1780 je kontrast ještě prudší

celá střed. Evr. prožívá po 30leté válce jistý úpadek, neutěšený stav

j-ů slovan. (kromě pol.)

i něm. l-ra v 17. a v první pol. 18. stol. v úpadku

přijímal cizích slov, zvl. franc., odcizení vyšších vrstev

124 kontinuita však nebyla přerušena

čes. jezuit. populač. l-ra, čeština na Slovensku (např. Aug. Doležal)

jezuit. poezie (např. B. Bridel)

lid. písně

125 j-ové snaže spis. češ. po převratu nemohou být důsledkem zevních dějin češ., ostatně je tu už 150 let péče o češtinu

ČMF 18, 132,

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart — zdroje poznávání spis. češ.

259 nebezpečí, kdyby se poznávání omezilo na spis. čes. projevy za posled- 50 let

omezení funkční a časové

tato izolovanost by časem mohla odváděti spis. jaz. od ostat. druhů čes. j-a dále, než je to žádoucí v zájmu universálnosti a životnosti spis. j-a"

„vysušilo by to j-ovou plodnost, tj. vedlo by k ochuzování slovníka i syntaxe"

„střídavé poznávání spis. projevů z různých dob a z různých druhů téhož j-a působí obrodně"

lépe si ~~uvědomujeme~~ meze svého nynějšího spis. j-a srovnáváním

260 „Toto střídání vlivů dobových a slohových nemohu ani dosti doporučiti jako neomylný prostředek k j-ovému vytříbení a jako nutný praktický doplněk teorie, která vyvozuje normu spis. j-a ze dnešního spis. úzu" ČMF 18, 32

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Werich slovo

„Dávno před námi slovo, to Slovo, co bylo na počátku všeho, se stalo novou rekvizitou klaunů. Dávno před námi bylo objeveno, že slovo-rekvizita v ústech klaunů, díky absurdní logice klauniádie, se stává nekonečným samo v sobě."

Sv-Čmejrková: Hra se slovy a jazykový humor
In: Čeština ... '96 105

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – úzus u Geb.

„Jan Gebauer ani v Hist. mluv. ani v Přír. mluv. j-a čes. (1-vyd. 1900) k hovorové češtině soustavně nepřiblížil; to, co označuje značkou »úzus«, tvoří doklady funkční i sociální části rozmanité. V jeho rozlišení j-ových jevů existoval jen jazyk památek, dávající základ historické mluvnice, pak novodobý jazyk spis. a národní."

jen dialekty krajové, nikoli též sociální
stavovské

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Nr 19 334

Weingart
význam pro Šaf. a Pal.

„Skutečně klasickou prósu novočeskou vytvořili ve svých stěžejních dílech, Starožitnostech (1837) a Dějinách (1848–1876), Šafařík a Palacký. Pilné čtení bratrské bible z mládí, studium veleslavínské / češtiny a antických vzorů v době pozdější, a přitom vrozená schopnost esthetická, prokázaná v jinošství na poli básnickém – učinily z nich stylisty ryzí a vznešené, hodné nejpozornějšího následování!“ Weingart, Vývoj, 42

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Weingart – Zubatý

257 „promíšený kritik libovůle brusičské", vynikající znalec ja
„nedospěl k teoretickým soustavnému vymezení všech složek
j-ové správnosti a vytříbenosti"
v posledních letech života „nedůtklivější" v otázkách j-ové
teorie a praxe, „utkvělejší" (ani vliv války a poválečných událostí;
nemoc)

ČMF 18, 32

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Weingart – Zubatého rektor. řeč 3/12 1919

116 slova o úpadku spis. češtiny
ovlivněny j-ovým nebezpečím za války, sociál (i jaz.) zmatky v 1. r. republiky
romantické hledisko, téměř „buditelské", „konzervativní"
káral povšechně „j-ové novoty", „opičení"
nespr. opakování Zubatého slov v NŘ, např. 15, 231, 237 (red.)
117 neuvážené soudy o zkaženosti češtiny

ČMF 18, 232,

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Winter, G. – vliv cizích j-ů (hl. němčiny)
v novinářství

„Je těžko vyhnout se pokušení přenášet mechanicky do vlastního j-a celé obraty z j-a cizího"

SaS 2, 236, 118

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Winter, 9. : Havlíček

„Nebyl snad puristou uvědomělým, ale měl instinktivní smysl pro to, co vyhovuje duchu jaz. a co nikoli."

praž. čet. se hemží něm. slovy
a obraty – u Havl. nejsou

Porovnání s novinář. češtinou

ČaS 17, 36, 115

Winter, G. — čes. v novinách

„Není možno psát své články v letadle
jsem stvořeným pro tradaři."

SaS 2, 236, 120

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Wünsch, Ot. – novinářů j-ové vybroušení

V. M. Kramerius
K. Havlíček
Jan Herben
Arnošt Heinrich
Karel Zdeněk Klíma

novinářka NŘ 29, 45, 53
čeština

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Wünsch, Ol. — novinář. čeština

„v samostat. čs. státě nenastal přese všechno popřevratové národní nadšení a přes hesla o odgermanisování obrat k lepšímu: naopak leckde se projevilo ještě valné zhoršení, zejména ve večernících, v celém t. zv. bulvárním tisku i v obrázkových týdenících, tedy v tomto často jediném prameni informací a hlavní duševní potravě širokých vrstev lidových."

novinář. čeština NR 29, 45, 51

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Wünsch, O. – novinářský jazyk

„Myslím tu zejména na ploché, povrchní, neživé slovo, na nebezpečí fráze, na konvenci. V té tkví nebezpečí větší, než se na první pohled zdá. Neboť ploché slovo zplošťuje představu, konvenční slovo učí konvenčnímu myšlení, matná slova mohou sloužit jen matným myšlenkám."

MF 1/12 46

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Wustmann, G. – úpadek j-a / němčiny / ověřit

„Žijeme v době nejhroznějšího zdivočení j. ovšem –"

cit. podle BNR III

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Z Ž

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Záborský, Jonáš (Košice) – germanismy

Jisto, že Čechové ani na starú češtinu, ani na slovenskú řeč ohledu neberouce, svými provincialismy a germanismy řeč zatemňujou, a mocným vlivem Němčiny vezdy ďale od nás odchylujou.

cit. podle Kamp. Germ 3

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zábranský, F. — brusy

351 „Uvojili jsme si sice názor, že brusy mají ušlechtilý cíl, ale zároveň jsme cítili [vlivem prací Gebauerových], že pozbýváme jistoty ve vyjadřování a často si nevíme rady."

352 po studiích ze srovn. a hist. j-ovědy „jsme se potom dívali na brusičské snahy jakési spratka,

353 pokládající se za vědecký a celkem nepodstatné a vždy jen malicherné osobní libůstky proti tomu velkolepému divadlu, jaké nám otevřela srovn. a hist. j-ověda"

Jak jsme prožívali snahy o očistu j-a

NŘ 19

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zábranský, F. – Gebauer

351 některá slova zavrhovaná brusy byla uvedena jako spr.
v Gebauerových Etymolog. počátcích řeči (1868)

Jak jsme prožívali sváry o očistu j-a

NŘ 19

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zábranský, F. — Hattalova škola

351 v l. 90.

„Starší učitelé, vychovaní na universitě hlavně Hattalou, byli horlivými stoupenci jazykových brusů a pečovali proto také o jazykovou ~~čistotu~~ čistotu, jak ji hlásal Matiční brus a Hattalův Brus jaz. čes. Byli nesmírně úzkostliví (jak jim [illegible] Gebauer) odpůrci některých slov, vazeb a rčení..."

NŘ 19

Zábranský, F. – lid. mluva

352 v otázkách j-ové čistoty „měla býti poučením hlavně mluva lidová. Byla pokládána za normu pro čistotu j-a, hlavně po stránce frazeologické."

„zvyk, ustálenost, tradice, obecná srozumitelnost, domácí původ rčení

na tom budoval svou teorii hlavně F. Bartoš
víra, že lid zachoval mnohem více neporušený jazyk než li mluva spis.

„Tu jsme viděli, že lid. řeč na všechny úkoly j-a nestačí, jelikož spis. jazyk slouží také mnohým vyšším potřebám, které se neuplatňují při užívání j-a lid."

Jak jsme prožívali snahy o očistu j-a

NŘ 19

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zábranský, F. – literatura jako brus j-a

356 „nejlepším brusem čes. j-a spis. jsou ... hodnotné spisy, které národ duchovně a mravně povznášejí, po stránce j-ové pak rozvíjejí schopnost j-a k výrazovému bohatství, zachovávajíce jeho osobitost, jak se historicky vyvinula"

význ. dalších pro generaci Komenského

Jak jsme prožívali snahy o očistu j-a

NŘ 19

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zábranský, F. – Mašín

355 „mnohé poučení NŘ se dostalo na př. Mašínovou učebnicí na střední školu, čímž se mu dalo úřední schválení"

X PLK – členové připravili učebnice (I. a II. díl)
učit
dosp. směr j-ového vzdělání

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Jak jsme prožívali snahy o očistu j-a
NŘ 19

Zábrandský, F. – NŘ

353 „Přijali jsme s velikým zájmem nový časopis, který si vytkl za cíl řeči o čes. praze spis., a byli jsme přesvědčeni, že nepůjde po stopách starých brusů, nýbrž že bude řešiti praktické otázky užívání j-a spis. na základě přesné vědecké."

Ertl, Zubatý, Smetánka

354 „Trvale se vsaží autorita NŘ ve věcech jazykových bez boje neudržela" autorita Ertlova, vyplynutí boje o čistotu ččš. za Hallera

PLK: NŘ omezuje a obviňuje svobodu našich vědců a básníků po stránce jazykové

Spis. češ. a jaz. kult. (1932)

Jak jsme prožívali snahy o očistu j-a

NŘ 19

Zábranský, F. — Spis. jazyk

355 „Od j-a spis. musíme žádati, aby vyhovoval přesnému myšlení logickému, aby poskytoval látku pro názorné a umělecké zobrazení, aby dovedl podati jasné sdělení při nejnižší výpovědi, aby vyhovoval potřebě dorozumění v nejširších vrstvách národa a přizpůsobil se psychologii řeči lidové, aby zachovával tradici a nezbavil starobylých slov, vazeb, rčení, aby si zachoval svéráznost a nenapodobil otrocky jazyků cizích, ale také aby byl pružný a tvořivý a vyvíjel se podle potřeby vzdělanosti."

Jak jsme prožívali snahy o očistu

Sj-d NŘ 19

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Citát Zeithammer — odborný styl filosofický

Poněwadž w literatuře naší dosti málo spisů pjsmě filosofických nalezáme, a tudy sloh libomudrcký dokonale wzdělán není, aniž býti může; poněwadž w takowé okolnosti pojednáwaný metafysické mnoho těžkostí a nesnází činiwší, jsobož neočekáwám, když pro nowá pojmy nowá slowa twořím, žeby mně to za wšetečné nowotářstwí pokládáno býti mělo, a nápodobně doufám, že spravedliwého čtenáře pozornost a showění nabudu.

~~[illegible]~~. Zeithammer, Důkazy o gsoucnosti Boha ČČM XII 1838 1[illegible]

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

provolání k spisovatelům českým řed. Zeleného
na přání komise k sepsání Brum

citovat 1. odst. – jazyk se kazí přes rozvoj čes. l-ry
2. odst. – vzdělávání Čechů skrze cizí j-y –
zdroj cizích obratů

(MB¹ III)

3. odst. na násl. str.
– od r. 1845 zlepšení vnějších okolností
j-a čes.
užívání ve školách a v úřadech
vznikl počet spis-ů dbalých j-a

4. odst. maďarš. j-ová vzmahá se přes to
přese všecko, zachvacujíc mocným proudem
již i samé jádro národu našeho

MB¹ IV

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zelený, V. V. — sloh

„Samostatná duševní činnost stilistova nemůže ~~býti~~ zastavena býti žádným zrusem, poněvadž sloh pouze správný není ještě výborný či dokonce vzorný; ovšem pak lze se nadíti, čím více zobecní grammaticky správné psaní, že tím více zkvétati bude také dokonalý sloh český.“

Osvěta 1881, 265

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zelený, V. V. – autorita dokladů při řešení otázek j-ové správnosti

„Případně řečeno bylo kdysi, že může býti obrat dobrý, třeba se nenalézal v posavadní l-ře; což nemůže často příčinou toho býti pouhá náhoda? Ale naopak může býti obrat špatný tu a tam i u spis-ů dobrých, třeba i nejlepších. Také není znáti na několika příkladech, možno-li snad podobné nalézti na každé stránce dobrých spisů či jsou-li snad pracně shledány z celé l-ry."

[Kritika 2. vyd. MB] Osvěta 1881, 298

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zelený, Václav — puristické úpravy
Havlíčkových spisů
ve Svatoboru 1870
upozornil na to Z. V. Tobolka (Obrazů z Rus, '04)
vyd.
J. Bělič NŘ 35, 25

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zelený
Jungmann : věd. l-ra

„První ze vzdělavatelů nové literatury české dospěl Jungmann světlého přesvědčení, že »buď celá l-ra vzdělávati se musí, nebo nic naprosto«."

...

„Již v Litoměřicích chovával a pěstoval tuto myšlénku hodlaje s přátely vydati Knihy o naukách na ten čas nejpotřebnějších, jakousi encyklopedii nauk."

Zelený, 200

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

jazyk Jungmannovy Slovesnosti (Zelený)

„Slovesnost vyslovila důrazně zásadu, že potřebí vzdělávati jazyk dále a tuto zásadu ihned provedla odvážlivě a šťastně, představila divícím se zrakům celou novou terminologii, ano tvořila nový jazyk vědecký. Těm, kdo pochybovali o tom, že by se jazyk český mohl vzdělávati dále, odpověděla Slovesnost samým skutkem: zde máte český jazyk vědecký!"

Zelený, 171

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zendl, V. — brusičství

„... je nezbytno varovati se při všech očisťujících snahách přílišné neústupnosti, upřílišené krajnosti; je třeba jíti střední cestou: usilovati o to, aby bylo z j-a vymýceno vše, co jest proti jeho duchu a rysům, ale smířiti se s tím, co se již vžilo, co již přešlo v denní zvyk, jen není-li to proti j-ové správnosti."

Zendl V[illegible] 1, 6 5

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zenkl, P. – cizí slova

„mnohá cizí slova již úplně převzala české roucho"
mají domov. právo

„mnoha cizí slova ... jsou nám nutná"
odb. názvy

„Kdo svůj jazyk opravdu miluje, neužívá cizích slov vždy, má-li za ně výstižná správná slova česká, ba mnohdy raději místo jediného slova cizího užije dvou i tří slov českých, čímž svou myšlenku vyjádří přesněji, jasněji a srozumitelněji i těm, kdo nedovedou vždy vycítiti pravého smyslu slov cizích."

Zenkl Přís 1,6 7

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zenkl, P. — cizí slova

„Proti přílišnému užívání cizích slov se vede boj, a to zcela právem. Cizí slova, za něž nemáme ve svém j-u náhrady, jsou ovšem nutná a jsou obohacením našeho slovního pokladu. Takových slov je však nemnoho. Mnohem více je však užíváno cizích slov, za něž má naše bohatá mateřština krásné, ryzí názvy vlastní, které by vyjá-[illegible], pojem vystihly mnohdy i lépe, přesněji, určitěji a jistě Čechům srozumitelněji. Užívati takových cizích slov, nám nenutných, jest ohrožovati, snižovati a znešvařovati češtinu, nebýti si vědomu národní povinnosti k vlastnímu j-u. Ať již kdo nadměrně užívá cizích nenutných slov z nedbalosti, pohodlnosti, myslit na českou náhradu, nebo z ješitnosti a touhy, aby se zdál učenějším, anebo ze snahy, aby nejasností, nepřesností zastřel vlastní smysl myšlenky, nebo nahradil její chudobu, vždy je to počínání /.

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zenkl, P. – cizí slova v obch. češtině

„Přijímali jsme raději vždy ustálená slova cizí nenamáhajíce se o naše česká. Tím se stalo, že dnešní sloh obchodní je přeplněn slovy cizími jak v hovoru, tak i mimo něj, a to na škodu ryzosti, srozumitelnosti a přesnosti.

cizí slova potřebná X cizí slova jen z nerozumné záliby, ačkoli jsou za ně pěkná, stejně jasná a stručná slova a rčení česká“

Zenkl Petr PZ

Zenkl – cizí slova

5 „uznávám, že se již mnohá cizí slova tak vžila a jsou tak svým plným významem ustálena, že by nebylo radno ani snad možno je vymýtiti. Vím, že by nebylo naší mateřštině ani prospěšno chtíti vymýtiti z naší řeči všechna cizí slova, ale nutno usilovati o to, aby nebylo užíváno cizích slov, kde nejsou obohacením j-ového pokladu, kdežto dobré české slovo jest jimi zatlačováno – a aby nebylo užíváno cizích slov špatně. Tedy: neužívejme ani jediného slova cizího na označenou toho, co možno dobře vyjádřiti jazykem českým!“

Rádce 1913–1922

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zenkl – cizí slova

„Obchodní sloh je přeplněn cizími slovy jak v názvosloví tak i v části textové. Je sice mnoho cizích slov, bez kterých se nelze obejíti, zvláště jsou-li ustálenými názvy, jež k nám přinesla mezinárodní povaha obchodu; ale těch jest poměrně dosti málo a nebyly by na závadu jazykové ryzosti. Užíváme však často slov cizích jen z nerozumné záliby nebo z pohodlí, majíce za ně četná, obecně jasná a stručná slova a ryze česká – takových slov cizích se máme chrániti. U jednoslovných slov cizích uvažujeme, jakých náhrad možno za ně užíti.

Zenkl[1] 40, [2] 45–46

Zendl, P. – germanismy

„Germanismy jsou rozšířeny ve všech oborech činnosti praktické i vědecké, hemží se jimi náš sloh obchodní, úřední i soukromý, užíváno jich hojně v l-ře i v řeči obcovací. Mnohé z nich vžily se už takovou měrou, že v nich mnozí ani germanismů neuznávají, ba naopak za nesprávné pokládají ryze české náhrady, jež jim bývají doporučovány."

Zendl Přír. 1,6 6

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zenkl, P. – láska k mateřštině

„Nejpozoruhodnějším projevem opravdové, činorodé lásky k mateřštině jest úsilí o její ryzost, o její správnost, čistotu a krásu."

Zenkl Petr 1, 6/3

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubel, J. — novinář. čeština

„... český sloh novinářský a překladatelský, posuzujeme-li jej jako celek, jest velmi pokažen a znešvařen. Všechno volání po nápravě zůstalo bez pronikavějších účinků."

Příručky spr. češ. 83

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zenkl, P. – obchodní čeština

„Český sloh obchodní jest velmi pokažen, a to rozmanitými živly; jednak se zde jeví účinky vzniku čes. slohu obchod., který byl původně často až doslovným, násilným překladem něm. slov, rčení i celých textů; jednak se tu uplatňuje stálý živý styk s němčinou, jíž vniká svými zvláštnostmi i do tvorby slov i do skladby."

Příručka spr. češtiny, I, 70

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zenkl – Rádce správné češtiny

3 „vydati praktickou rádovou příručku jazykovou, která by zvláště dbala našeho obchodního slohu a úředního dopisování“

„aby příručka jen rozlišovala správné od nesprávného vyhýbajíc se učebnicovým a theoretickým výkladům

že aby bylo náležitě dbáno vývoje jazyka“

„Z opravců jich bylo sice užito všech, které u nás dosud vyšly.“

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Rádce 1911

Zenkl, P. – slova širšího významu

„... nesprávně užíváme některých slov širšího významu místo výstižných a přiléhavějších slov přesnějších; tím větší je naše chyba, zavádíme-li také do své mateřštiny rčení nečeská."

dělati, dosáhnouti, nacházeti se, nalézati se, nechati, odbývati, odpadnouti, odstraniti, přidati, sloužiti, stávati, stávati se, počínati, hotov býti s čím

Zenkl Petr 7/n.

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Žendl, P. – úpadek j-a

„Duchovní znečištění a znečišťování našeho mateřského j-a úpadek nedokazuje, že si celý národ své řeči váží, jak je spravedlivo."

Žendl Pův 7,6 3

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Ženkl, P. – úpadek češ.

„Naše obcovací řeč je plna p-ových hrubostí a cizot, noviny píší "umnože p-em velmi zanedbaném, ani mnozí spis-é, a zvláště překladatelé nedokazují, že jim jde o ryzost j-a... Naproti tomu němectví proniká náš jazyk, prosakuje jej svými živly, ...

Ženkl Přít. 1,6 V

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zenkl, P. — „úřední čeština"

„Příčiny, proč je naše ‹úřední čeština› tak špatná, jsou nasnadě. Nejmocněji a nejhlouběji se tu uplatňuje němčina. Mnozí naši úředníci studovali německy, jejich odborná l-ra je valnou měrou německá, v úřadech se psávalo jen německy — a když byla zaváděna čeština, dalo se to ne podle jejího ducha volnými svéráznými vyjádřeními, nýbrž překlady, často doslovnými, otrockými"

Příručka spr. češtiny, 98

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Žunkl, G. – úřední názvosloví

„Pokud jde o úřední názvosloví, stal se u nás poslední léta veliký krok vpřed zásluhou pilné, obětavé, mravenčí práce několika jedinců, kteří jsou nadšeni láskou k mateřštině vytvořili česká názvosloví poštovní a železniční, úřední a právnické.“

Příručka spr. češtiny, 104

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zeu El – zdroje rádce

4 Bartoš, Brečka, Jireček, Jungmann, Flajšhans, Gebauer, Kheil, Kott, Pazourek, Trnal, Zachoval, Šídlál, Pravidla, Brusy j-a Čes. a j.

připomínky a rady: Fr. Antrata, řed. učit. ústavu
Jos. Čada, prof.
Karel J. Černý, prof.
Jar. David, prof.
Karel Herrmann st. Otavský, univ. prof.
Jan Jursa, vl. rada
Fr. Kohout, účet. rada

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zeml, P. – zdvořilost nadměrná

„zdvořilůstkářství obchodní"

<Děkujeme co nejuctivěji za laskavě nám udělenou objednávku s tím uctivým ujištěním, že jí bude všemožná a nejoddanější péče věnována.>

<v nejhlubší, v nejdokonalejší, v nejsčetnější, v nejpatřičnější úctě zcela oddaný>

<Vašeho Blahorodí, Vaší Slovutnosti nejoddanější
Veleblahorodí
Vysokoblahorodí
služebník>

ctěný, vele–, vysoce–, vážený, vele–, vzácný
| slovutný, blahorodý

Příručka spr. češtiny, 75–77

Zikmund — kodifikace skladby na základě klas. češtiny (16. stol.) ověřit

je třeba zachovávat jazyk 16. stol.

„nechceme-li otcovský svůj jazyk z české své formy a barvy vyzouti a v barbarství uvésti"

Předml. ke Skladbě, s. 2

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zikmund
malá znalost syntaxe ještě r. 1849 (opětné zavedení češtiny do gymnasií)

„jazyk český tkví v příčinách syntaktických ještě jako pralesem nepřehledným, necestným, nepřístupným“

V. Zikmund v úvodu ke Skladbě českého jazyka, 1863

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

V. Zikmund, Skladba jazyka českého, Litomyšl a v Praze 1863, 695–698 Perioda

„Když dvě aneb více vět v větší, avšak dobře přehledný celek se spojí, tak však aby začátek jeho svého dovršení a své plnosti na konci docházel, tehdy takové jako okrouhlé a v sobě ukončené složení vět jmenujeme obvětím nebo periodou." 695

„Každá perioda zakládá se nejméně na dvou větách, jedné vedlejší, druhé hlavní, kteréžto věty členy periody slovou. Když tyto členy všecky aneb aspoň jeden z nich větami vedlejšími rozšířeny jsou, tedy již samy o sobě periodami, tehdy slove taková perioda složená, když členy tyto větami jednoduchými jsou, slove perioda jednoduchá. Podle počtu členův dělí se periody na dvoučlenné, tříčlenné, čtyřčlenné, mnohočlenné, jež z dvou, z tří, z čtyř aneb více členův složeny jsou." 695

Logické vlastnosti period (historických a didaktických): úplnost, jednota a správnost

Řečnické vlastnosti: rozmanitost, souměrnost a blahozvučnost

Úplnost: „aby ničeho nechybělo, což k celosti myšlénky aneb k objasnění jejímu přináleží"

Jednota: „aby perioda jednu toliko hlavní myšlénku v sobě držela"

[„To obzvláštně se při periodách chválí, když části jejich tak se sestaví, aby větou hlavní myšlénka se uzavírala. Když

696 však větu hlavní určiti, omeziti, ztvrditi aneb objasniti třeba, tehdy přičiní se k ní věta vedlejší, kteráž pak přívěšek aneb po řecku episynapse slove."]

Správnost: aby se poměr, v kterém věty vespolek jsou, dobře a zřejmě vymezil, aby se myšlénka hlavní nevyrážela větou vedlejší a myšlénka vedlejší větou hlavní..."

Rozmanitost: „aby jinaké a rozličné myšlénky a poměry rozličnou a jinakou formou se vyslovily a oddělily"

[„Rozmanitosti především napomáhá i to, když vazba pomocí spojek s přestupníky se střídá"]

Souměrnost: „aby jednotlivé členy a člence, které k sobě hledí a náleží, jednakou formou se vyslovily..."

Blahozvučnost: „lahodnost slov a zvuku jejich" „úměrný postup řeči"

[... nepočínej perioda od slova o jedné syllabě" 697

více vlastností uprostřed obvětí

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

V. Zikmund, Skladba jazyka českého, Litomyšl a v Praze 1863, 695–698 — Perioda

„Když dvě aneb více vět v větší, avšak dobře přehledný celek se spojí, tak však aby začátek jeho svého dovršení a své plnosti na konci docházel, tehdy takové jako okrouhlé a v sobě ukončené složení vět jmenujeme obvětím nebo periodou." 695

„Každá perioda zakládá se nejméně na dvou větách, jedné vedlejší, druhé hlavní, kteréžto věty členy periody slovou. Když tyto členy všecky aneb aspoň jeden z nich větami vedlejšími rozšířeny jsou, tedy již samy o sobě periodami, tehdy slove taková perioda složená, když členy tyto větami jednoduchými jsou, slove perioda jednoduchá. Podle počtu členův dělí se periody na dvoučlenné, tříčlenné, čtyřčlenné, mnohočlenné, jakž z dvou, z tří, z čtyř aneb více členův složeny jsou." 695

Logické vlastnosti period (historických a didaktických): úplnost, jednota a správnost

Rhetorické nad to: rozmanitost, souměrnost a blahozvučnost

Úplnost: „… nic nevypustilo, což k celosti myšlénky aneb k objasnění jejímu přináleží"

Jednota: „aby perioda jednu toliko hlavní myšlénku v sobě držela"

[„To obzvláštně se při periodách chválí, když části jejich tak se sestaví, aby větou hlavní myšlénka se uzavírala. Když však větu hlavní určitěji omeziti, ztvrditi aneb objasniti třeba, tehdy při čem se k ní třeba vedlejší, kteráž pak přívěšek aneb po řecku episynapse slove."]

696

Správnost: aby se poměr, v kterém věty vespolek jsou, dobře a zřejmě vyměřil, aby se myšlénka hlavní nevyznačila větou vedlejší a myšlénka vedlejší větou hlavní…"

Rozmanitost: „aby jinaké a rozličné myšlénky a poměry rozličnou a jinakou formou se vyslovily a oddělily"

[„Rozmanitosti především napomáhá i to, když vazba pomocí spojek s předstupníky se střídá"]

Souměrnost: „aby jednotlivé členy a člence, které k sobě hledí a náleží, jednakou formou se vyslovily…"

Blahozvučnost: „lahodnost slov a zvuku jejich" „úměrný postup řeči"

[„… neodpočívej perioda od slova o jedné syllabě" 697
více vlastností uprostřed obvětí]

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zima, Jaroslav – hovor. jazyk

„... lexikografické práce současného jazyka by se měly opírat nejen o materiál jazyka psaného, nýbrž také o materiál čerpaný přímo z řeči hovorové, která je součástí spisovného jazyka."

Z stylistice mluveného projevu, NŘ 37, 54, 164

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zima, Jaroslav – obsahově chudá slova

„Situace, osobní vztah i časová tíseň spontánního mluveného projevu působí ..., že v něm užíváme lexikálních výrazových prostředků a především sloves obsahově chudých."

K stylistice mluveného projevu, NŘ 37, '54, 164

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

všem referátům

J. Zima – pravidla

„… jemný mechanismus našich j-ových prostředků je poněkud složitější než pravidla, jimiž se jej snažíme zachytit. A naše poučky nezachycují zpravidla j-ové jevy v celé jejich složitosti, nýbrž zjednodušují je v typické příklady, abychom se mohli v složitém j-ovém dění orientovat."

Tisíc lidí [illegible] – Jaz. koutek 2, 1955

352

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

biblický způsob vyjadřování

Zima — u Jg

„retuše a vynechávky projevů přepjatého citění náboženského a křesťanského mysticismu kompenzuje Jg „slohovými poetickými formulacemi, biblickým způsobem vyjadřování."

Zima, Jgův překlad Ataly,

SaS 17, 56, 104

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zjednodušování skladby u Jg
proti originálu

Zima –

„Syntaktické zjednodušení se projevuje často
v tom, že složitější vztahy skladebné nahra-
zuje Jungmann vztahy jednodušími, hypotaxe
bývá nahrazována parataxí"

Zima, Jungmannův překlad Ataly,
SaS 17, 1956, 102

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Získal, Al. – Konkrétnost češtiny

„Konkrétností právě se liší náš jazyk na př. od němčiny, mnohem abstraktnější."

NŘ 4, 289

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žiškal – prostota slohu

„nutno uvážiti, že nelze prohlašovati prostotu za jediný správný vyjadřovací prostředek. Odborný jazyk má právo vyjádřiti se abstraktněji, speciálněji, odlišně od běžného způsobu"

Žiškal NŘ 16 85 (0)

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žiškal
chvála Krameriusovy syntaxe
v Schönfeldských novinách
(red. je do 6/6 1789)
nedokonalá čeština Krameriusova nástupce
Václava Thama (do pol. dubna 1790)
a Josefa Tandlera
(ještě horší čeština)

Žiškal, Spor redaktorů Schönfeldských novin po Krameriusovi, ČMF 7, 20/21, 129 n., 209 n.

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – nelze oživovat archaismy

obhajuje před brusiči zraditi koho od čeho, protože staré (ý) zraziti již dávno mluvě neznámá

„Kdo ví, jak jaz. od staletí do staletí, ano od roku do roku se stále mění, jen zběžka se odhodlá, zapovídati mu to, a kdyby zapovídal, jazyk toho nedbá. Mluva knižní musí býti a vždy bývá konservativní, mění se méně rychle, než mluva lidová, nerada přijímá novoty mluvy lidové a ráda drží věci staré v lid. mluvě zanikající; ale šla by přes možnou míru, kdyby chtěla budit věci v mluvě lidu zaniklé a jichž by ona sama se již vzdala, jež tedy pozbyly práva k životu, kterého by jim mohla poskytovati knižní a osvětová tradice. Proto – podle mého mínění – je zbytečné, vzpírati se tvaru, jenž v mluvě lidu vznikl a v ní žije, tvaru, jehož vznik v očích jaz. zpytcových je měrou tak velikou oprávněn řadou slovní, v níž vznikl.“

J. Zubatý, Zrazovati, zražeti, odrazovati,

NŘ 1, 17, 75

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý, J. – archaismy

„Stará slova nám samým jsou slova cizí, a jako nerozumíváme slovům cizím, nerozumíváme ani zastar. slovům domácím, a užíváme jich pak s různ. chybami."

Zub., O úpadku…, NŘ 4, 7

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – archaismy

„Slova, která v živém j-e dávno zanikla
a žijí jen v slovníce, vytlačují v písemnictví
slova, jež si vytvořil sám jazyk živý, a slovo
vzaté z obyčeje se uvádí do j-a knižního,
třeba se mu musíme učit jako slovu
cizímu." při tajmě

Zub 6, 22, 140
– il NŘČ 10, 101

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Žub — archaismy

„... způsob zastaralý, v jazyce již mrtvý a nahrazený jiným, může býti z rozličných příčin trpěn, nemá však býti vyhlašován za pravidlo na újmu způsobu živého. A škola má nejméně práva, nezná-li povinnosti, stavěti se na stranu j-ových mrtvol."

Žub NŘ 6, 22, 166

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žubatý – Bezruč

„je též trochu separatista"   následek válečného nacionalismu

„my snad máme nepatrně příčin, abychom mezi sebou vzbuzovali otázky, které by nás mohly rozdvojovati"

Z. NR 8, 153

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – běžný mluvený jazyk.

[při užívání pasiva ~~z~~vratného a opravného]

„Čechovi zde stačí, mluví-li a píšou-li beze všeho

násilí, tak jak jeho matka mluvívá s ním a on

se svou matkou"

NŘ 13 196

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. — Fr. Bílý

„Čistota našeho j-a byla jednou z vůdčích hvězd jeho životní práce; po této stránce byl a zůstal věrným žákem Bartošovým, ba zde jeho místy snad zacházel do přísnosti zbytečně úzkostlivé."

účastnil se prací k 3. vyd. MB

snad nejhorlivější člen komise pro vybudování Pravidel

spolupracovník NŘ

„neúprosný karatel nepravostí, v nichž tone náš „denní jazyk spis. a zvl. novinářský"

NŘ V, 258

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – o brusičstvu ústním

„zdá se, že mimo brusy tištěné jsou ještě brusičská ústní podání (fosilovaná podle potřeby červeným inkoustem), o nichž nevíme my, kteří jsme chodili do školy před 50 lety“

NŘ 2, 18, 93 n

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý - proti brusičům

„Bezpochyby mnohého napadlo, že co [v konstrukci co nejvíce] je zde zbytečné, a protože u nás »opravač« j-ová, čím cizejší a nepřirozenější zní, tím lépe se vyjímá, snad se ještě dočkáme doby, v níž tak bude psáti (ne-li mluviti) kde kdo."

Zub NŘ 3, 161 /19/

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. — brusiči
[uvnitř, 2x v—]

„Dobře, že skladatelé našich „Opravců", „Očist" atd. nedovedou jazyk stíhati na takových „Elišativách"; zkusil by ještě více, než zkusí."

NŘ 5, 36

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – brusičství

66 Strejček: „hluboká úcta a láska k j-ové tradici, ovšem nikoli láska slepá, nekritická“

67 „My nevidíme k tomu jiné cesty, než v bedlivém studiu j-a, o který jde, a jeho vývoje, v formování té j-ové tradice; a tato práce, nemá-li býti jen sbíráním j-ových faktů a zvláštností i nezvláštností, vedoucím leda ku pojmu j-a v slovnících a v mluvnici, je konec konců př jakýmsi brusičstvím.“

Zubatý NŘ 8, '24

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Z(ubatý) – cit j-ový

„Cit j-ový není nic jiného než ustálený zvyk j-ový a plynoucí z něho schopnost, vždy se vyjadřovati tvary hláskovými, slovními i větnými, souhlasnými se zvyklostmi j-a, o nějž jde."

Z-NŘ 4, 84

„je živé bohatství j-a uložené v duši osoby jazyk ovládající, živá mluvnice a živý slovník, ovšem spořádané a nikoli tak jako v našich knihách, nýbrž tak, že všechny kusy tvořící toto bohatství jsou mezi sebou spjaty nejrozmanitějšími svazky asociačními." t. 86

„Cit dovede i filologovi ukazovati cestu, často směrem, o němž by se mu bez citu nezdálo; ... Ale věda se nesmí vzdávati povinnosti, zkoušeti poučení plynoucí z automatické činnosti duševní na zkušebním kameni vědeckých poznatků a vědeckých metod;"

t. 86

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Z[ubatý] – cit jazykový

Hlavinka vytýká Z-ému, že nerozeznává mezi citem pro jaz. mateřský a pro cizí

Z.: v pojmu samém není rozdíl

ale „cit pro jaz. mateřský" je zpravidla mnohem mocnější a hlubší než cit pro jaz. cizí, protože zpravidla vzniká v době, kdy si duše v krátké době let dětských buduje základy pro celý život, protože j-em mateřským člověk zpravidla myslí a mluví mnohem více než kterýmkoli j-em jiným a protože týmž j-em zpravidla mluví jeho okolí.

Z. NŘ 10 82

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý, J. — cizomluvy

„Opičení, nezdržované tradicí jazykovou, je nad jiné důležitým
pramenem jazykové zkázy, ... Opičíme se po něm, která nám posud
byla skoro jediným mostem, přes který k nám přicházelo světové
vzdělání, sloh úřední, obchodní, společenský a jiné věci podobné;
a toto opičení, které se u nás rozmohlo měrou tak strašnou vlastně
teprve v posledních desítiletích a které se vlastně rozmáhá denně před
našima očima, protože od novin a obchod. cenníků až do
škol. a věd. knih zůstáváme otroky cizí řeči, zavedlo nás
tak daleko, že jsme skoro již zapomněli po česku myslit."
v nové době nejen germanismy, ale i rusismy a gallismy
šíření nečes. prostředků napodobováním osob kazících
jazyk

Zub., O nápadn..., NR 4, 7

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý — cizí frz

„...a toto opičení... zavedlo nás tak daleko, že jsme skoro již zapomněli po česku myslit. A že se v nové době aspoň začínáme ohlížeti i po jiných národech bez německých skel, objevují se u nás vedle germanismů již i jiné napodobeniny cizích jazyků; jako se k nám v době starší vtrušovaly latinismy, potkáváme se dnes s rusismy, gallicismy"

Z instalač. řeči ZJ, NŘ 9, 66

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý, J. – cizí slova

„Cizí slovo je v j-e jako cizí těleso v živém organismu; je jen na prospěch j-a, může-li se cizího slova v čas zbaviti. Ale jako nelze beze všeho zbaviti strom kamene, který je v něm zarostlý, tak bývá nemožno zbaviti jazyk cizího slova, které se stalo jeho pevnou a podstatnou součástí, které vývojem jazyka nalezlo v duši člověka j-m tím mluvícího místa stejného se slovy domácími."

NŘ 6, 2

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – cizí vlivy

„Weingart správně liší povrchní směs jednotlivých cizích slov, znešvařujících jaz., od skutečných kazů, sahajících hluboko do jeho jádra."

NR 2, 78, 238

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – čeština ca 1919

„... budiž Bohu žalováno, že ve veliké části písemnictví dnešního množí se skoro den ode dne znaky j-ové zkázy, znaky svědčící o nedostatku dobré vůle, o nedostatku úcty k dědictví po našich lepších otcích: znaky ty se z písemnictví rozšiřují do denního hovoru městského a někdy již i venkovského, a nestane-li se přítrž, jest nebezpečí, že jazyk náš, jenž v starých svých památkách a v ústech prostého lidu venkov. krásou a původností svou budí podiv každého, kdo dovede posuzovati vlastnosti j-a, přestane na konec býti j-em opravdu českým."

Zub, O úpadku..., NŘ 4, 1

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – dialektismus

„jde ... o práva j-a spis. ustáleného u nás staletým vývojem. Krajové slovo je na místě, kde jím spisovatel chce dodati svému dílu krajového zabarvení; do vlastní mluvy spis. jinde nebývá uváděno, je-li v ní v témž významě ustálené spis. slovo jiné, posud žijící. To je příčina, proč se stavíme proti přenášení provincialismů do mluvy spis."

„... slovo vnášené do j-a odjinud zůstává v něm tělesem cizím, nemajícím pevných kořenů v j-ovém jeho bohatství..."

„pomáhá otupovati smysl pro přesné a přiléhavé vyjadřování"

proto NŘ nedoporučuje pozř, bezták
mor.

Z. NŘ 8, 124, 149

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žubatý — styl. diferenciace

„Je dobře, má-li jazyk volbu mezi slovem všednějším a slovem hodícím se do situace povznesenější; nikdo nebude vypravovati, že Josef z Arimatie »sundal« tělo Kristovo s kříže, ale nikdo by se neměl nutiti, aby vkládal na př. v románě hospodyni do úst rozkaz »sejmete mi ten veliký hrnec z plotny«"

Zub NŘ 4, 187

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – Ertl †

49 „od počátku byl v péči o ni [= naši řeč] oddaným pomocníkem a
brzy obezřelým vůdcem"

chodil do red. porad u. Smetany

50 obrovský rozsah jeho účasti na NŘ

vedl práce na slovníku spis. j-a čes.

Zub NŘ 13, 29

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. – gallismus
v instalační přednášce rektor. (NŘ 4, 1–9)
Spr. podle german-ismus, bohem-ismus
tradičně tvar galicismus

J. Dvořáček NŘ 16 66

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – Germanismus

„není všude germanismus, totiž pouhé napodobení němčiny, – kde čeština dospívá stejných konců s němčinou.“

Zub NŘ 2, 18, 230

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žabatý – Herrmann

Herrmannovi „péči o správnost jí a sotva druhý z našich beletristů se vyrovná"

Z. NŘ 2, 18, 276

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – Holečka

„Mám ho v podezření, že časem jazykem švindluje; zdokonaluje jej ze slovníků, jako by Kojany"

některá slova jsou u Holečka z Kotta nebo z Jg., ne z Vodňanska"

cit podle Oberpf. Lidové řeči z Gebauerovy a Zubatého, NŘ 18 135

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý, J. – hospodárnost jazyka

70 „ani si často neuvědomujeme částí představ, na kterých za určité příležitosti méně záleží, a nedopřáváme jim místa ve větě. Tak se stává, že představu v podstatě touž vyjadřujeme časem rozličným způsobem, podle toho, jak která část představy v jednotlivých případech, v nichž se taž představa opakuje, vystupuje v popředí na újmu částí jiných anebo ustupuje“ /

indičtí gramatikové: vivakšá 'asi vůle říci'

Jeden NŘ 2, 18, 70

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – Hrubý, Jar.

překladatel z ruštiny (např. Anny Kareniny v Rus. Knih.)

„jeho překlad dbá stále našich tvarů čistějších i nečistějších, podle mého soudu více, než by měl"

Zub NŘ 4, 138

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žub – chyba

„Chyba člověkem vládne; ale kde i sama příležitost k chybě je věc nejen docela zbytečná, nýbrž i věc, do níž se musím nějak nutit, nenutím se do ní, raději se jí vyhnu."

Žub NŘ 6, '22, 165

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – o úpadku j-ového citu

„O úpadku j-ového citu u nás svědčí snad nejvýmluvněji, že tak často i vědomě »obrozujeme« svou řeč věcmi, které působíme Čechům, nepokaženým čtením novějších spisů, překladů a novin, ani nemohou býti srozumitelné. A právě takové věci se ujímají nejsnáze: čím více se slovo nebo rčení odchyluje od způsobu, kterým se vyjadřuje lid, tím vzácnějším znakem j-ové správnosti v něm vidíme a tím raději jím zakrýváme vlastní ubohost v ní dnešní češtiny.“

„drobty náhodou vytržené z bohatství starého j-a“ (nejvíc, po výtce)

„stará slova, jimž se v nové době nesprávně rozumělo“ ([illegible])

„mluvnická nedorozumění“ (chyb. učení v zapovědách)

„výtvory lidí, neznalých č. slovníku a č. mluvnice (nadějná doba oproti obrozenská)

„bez ostychu, ani si toho nejsouce vědomi, hřešíme dále proti nejzákladnějším pravidlům ducha č. j-a, i proti jeho mluvnickým“

Zub NŘ 2, '18, 4

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – Klácel, F.

četl Ferinu lišáka

„Pozor! Dost často nalézám divná a vzácná slova (somnost, chloudí), která jsou v Jg. a mohou býti z něho. Jako u Holečka z Kotta nebo z Jg., ne z Vodňanského."

cit. podle Oberpf., Lidové výpisky Gebauerova Zubatého, NŘ 18/135

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý, J. — Knižnost

„A pomáhají někteří učitelé na středních školách, jimž je měřítkem j-ové krásy a správnosti vzdálenost slova psaného od slova mluveného;"

NŘ 4, 260

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý, J. – Knižnost [1920]

„Jí překladatelka [franc. knihy G. Bruna Děti Marcelovy – Helena Chlumská] je dítě své doby, v níž se domnívá každý, kdo píše, že musí hověti módní snaze našich spis-ů, aby se jazyk psaný aspoň v někt. slovech lišil od j-a mluveného, třebas i na újmu skutečné správnosti."

Z. NŘ 4, 307

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý — kodifikační zásady

Ertl prohlásil o Z-ovi:

„Kdyby se provedla statistika všeho, co jsem do NŘ napsal (se svým jménem i bez něho), že by bylo více věcí, jichž proti brusům hájím, než toho, v čem se s nimi srovnávám."

Zubatý NŘ 11 6

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – kodifikace

„Žádný jazyk neda si nadlouho vnucovati, čeho si sám nevytvořil aneb aspoň nezažil, jako by bylo jeho, ani čeho sám se již vzdal: a kdo co takového vnucuje jazyku spis., zbytečně vykopává propast mezi ním a mezi živým jazykem lidovým"

[krit. Havránkovy Povahy..., NŘ 1, 1917, 86]

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

ověřit

Zubatý, J. – Konkurence prostředků

„Totéž ovšem lze říci rozličně, podle toho, který odstín významový mluvící zrovna chce řeči vystihnouti ... zase jsem musil opakovati, že ... jichom měli jistí rádi, dovedeme-li totéž říci jednou tak, po druhé jinak"

motto k čl. R Jak SČJK 85

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. – konkurence výrazů

„Totéž druhdy lze říci rozličně, podle toho, který odstín významový uhovuje zrovna chci řeči vyjádřit..."
Zase bych musil opakovati, že ... bychom měli býti rádi, dovedeme-li totéž říci jednou tak, po druhé jinak"

cit. z R. Jakobson, Spis. čes. a jaz. kult.
1932, 85

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – Konzervatismus spis. j-a

„bez konservatismu není žádný spis. jazyk, aspoň ne u národů, které mají delší osvětový život"

Zubatý NŘ 3, 70

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý - konservativnost spis. j-a

„knižní jazyk, kde vůbec vznikl, všude je konservativní, a musí býti konservativní, nemá-li pozbýti ustálenosti, která je jednou z jeho nejpodstatnějších potřeb; musí být konservativní i proti změnám výslovnosti, jež jej stále mění, a musí chrániti stejně výslovnosti starší, jako chrání starších mluvnických tvarů proti novotvarům denně se rodícím."

Zub NŘ 3, 103

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – spis. jaz. – jeho konzervativnost

„… jazyk spis. vždy a všude celou svou povahou je konservativní, potřeba ustálenosti j. a. v písemnictví vždy a všude klade překážky nepřetržitému a nezadržitelnému vývojovému proudu živého / j. a. lidového"

Zub NŘ 13 65

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

J. Zubatý – Kritéria správnosti

„Nemusíme státi o rčení, která nemají ani základ ve vlastním významě slov svých ani ve skutečném vývoji jazykovém, jak jej známe z památek starých a z mluvy lidové."

J. Zubatý, Dostáti v slově, NŘ 1, 17, 264

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – lid. jazyk jako pramen j-ové čistoty

238 buditelé pocházeli z lidu

Havlíček se připravoval studiem mluvy lid., čtením národ. písní (viz Zelený)

dnešní spis. je poměštěn, zápor. vliv novin, měst. hovoru

239 „najde-li se spis., který z domova má tolik pravé českosti v sobě, že dovede psáti duchem opravdu českým a lidovým, zní to dostatečným »průměrným« Čechům slovo již tak cize, že si troufá jeho jazyk a sloh pojmenovati snad i nečeským."

číst i plody lid., písně, pohádky, i lid. dokumenty a poslouchat „živé slovo lid. v hovoru samém"

„vniknouti v ducha jazyka svého"

NŘ 2, '18

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – logičnost j-a

„jazyk není logika a nedělává takových rozdílů, jaké mu zde ukládají brusy"

NŘ 6, 7

„nálu není samo sebou chybou jazykovou, nesrovnává-li se výraz s logickým vzorcem" t. 8

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. — Jaroslav Maria

„Až jednou bude přinášen soud o úpadku spis. j-a naší doby, jistě bude vzpomínáno i j-ové libovůle a umělkovanosti Jaroslava Marie. A také jeho mluvnických nedostatků."

Z. NŘ 9, 216

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – MB[1] 1877

„Koncem mých studií universitních paž zejm. 1. vydáním matic. brusu (1877) počala se hlásiti vědomá a úsilná snaha zastaviti naši spis. jazyk na cestě ke ztrátě jeho pravé a čisté tvářnosti

Zubatého nezávislost na brusech

Zubatý NŘ 11 5

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý — mluvnice — její úkol

„úkolem mluvnického učení jest popisovati a podle možnosti vykládati, co si jazyk vytvořil, ne opravovati na něm, co by podle našeho soudu žádalo změny."

„Takovými požadavky bychom přišli do stálých rozporů s j-em skutečným a učinili bychom si mluvení úkolem zbytečně nesnadným; museli bychom si navyknout přebírati po stránce psychologické i logické každou skoro větu, již bychom chtěli vysloviti, a celé bychom přece jen nedošli, aspoň ne v národním celku, který tvoří celá obec lidí týmž j-em mluvících."

Zubatý NŘ 7, 23, 39

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý — „shovívavý" Mašínův Slovník českých vazeb a rčení

NŘ 6, '22, 6

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – městský jazyk – jeho zkaženost

je rozdíl mezi Čechem z velikého přemyslovského města a mezi rolníkem ze zapadlé Lhoty

poctivý venkovan – ústní výpr. po čerku

Pařížan, Krakovan, Berlíňan ústní výpr.

„města čes., aspoň větší, ... bojují již od dob Přemyslovců s vlivem německým, který se v našich dobách ještě prohlubuje velikým vzrůstem počtu a síly styčných bodů mezinárodních v životě vědeckém i osvětovém

jazyk „nečistý"

už dědové a otcové: povídali si s příšpacem. soused, žel, jeden ani nevěřil, pak se mu zvedl jeho kšeft >

Zub NŘ 2, 18, 238

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – cit mluvnický

„cit mluvnický, to jest veliká síť družin mluvnických představ, jest v duši každé mluvící osoby, časem mluvícího zavede i na scestí, ale přece jen jest základem všeho mluvnicky ustáleného mluvení."

J. Zubatý, Krazovati, zraziti, odrazovati, NŘ 1, 17, 72

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. – módní slova

[při úvaze o výraze jsem s to]

„To je základní neřest naší nové spis. češtiny: zalíbí se nám v nějakém slově a hned se přičiníme, abychom jeho význam co možná nejrychleji otupili na újmu jiných dobrých a starých slov, jež by obyčejně správněji vystihovala, co chceme říci. A kde by byl takový módní oblíbenec byl v svém pravém významu na svém místě, dávno již nevyplňuje úkolu, ke kterému si jej jazyk vytvořil, protože jsme mu jeho pravý význam dávno zničili."

NŘ 5, 21, 9

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – „mrtvě narozené" výrazy

při posuzování slova udáti co <požadavky, podmínky, skryté poklady>

„v takových dokladech nemáme viděti nic jiného, než mrtvě narozené pokusy, úsilí tvořiti potřebnou látku spis. j-a, jaké nalézáme u všech národů a jaké nemohou přemáhati zvláště u národa, jehož osvětový vývoj byl přerušen ranou tak strašnou, jako se stalo u národa našeho. Ty pokusy nezanechaly v našem spis. j-e skutečných stop, snad spíše pro svou zbytečnost a pro nedostatek základů v dějinách našeho j-a než zásluhou našich brusů, a bylo by zbytečné si jich dále všímati"

Zub NŘ 14 148

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý — napodobování

„Člověk, který nenosí kroje chráněné krojovou tradicí, chápe se všech novot módy, chápe se jich tím ochotněji, čím více se liší od toho, co dosud nosil, a čím vybranějším pánem se mu zdá osoba, na níž novou módu vidí. A právě tak se u nás děje se slovem. Toto opičení, nezdržované tradicí jazykovou, je nad jiné důležitým pramenem jazykové zkázy, pramenem, který je v podstatě týž, ať je sám zdroj odkudkoli. Opičíme se po němčině, která nám dosud byla skoro jediným mostem, přes který k nám přicházelo světové vzdělání, sloh úřední, obchodní, společenský a jiné věci podobné.“

z instalač. řeči 1/9, Nč 9, 65-66

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

ověřit

Zubatý, J. — vliv NŘ na j-ovou praxi

„naše řeč se čte, dost často se i pochválí, ale mnoho zdařených výsledků jejího působení nevidět. Snad se podařilo vymýtiti ... nějakou drobotinku (např. šosácký tvar úřadní m. úřední ...), ale celkem se píše stejně, jako se psávalo před 10 lety. Spíše bychom shledali, že chyby, které bývaly před 10 lety dosti řídké, dnes se staly již skoro pravidlem"

NŘ 11, , 28

cit. podle RJan SČJK 87

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – NŘ 1917–1927

25 návrh spis. Fr. Ad. Šubrta, přijatý valným shromážděním 24/6 1915
zemřel 8/9 '15
komise: Bílý, Flajšhans, Hanuš, Jakubec, Máchal, Pastrnek, Polívka,
Smetánka, Vlček, Zubatý
26 pak tříčlenná komise: Bílý, Pastrnek, Zubatý
29/3 '16: Zubatý podal zprávu o tom, že bude vydáván měsíčník NŘ
jméno na návrh Flajšhansův (podnět: baron S. Čecha)
red.: Bílý, Smetánka, Vlček, Zubatý
od konce '17 jako hospitant Ertl, později odpověd. red.
27 krit. stanovisko k brusům (Opera, Král)
levé křídlo – Zubatý, pravé Bílý
28 po 10 létech „mnoho zdárných výsledků jejího působení neviděti"

Zubatý, Na prahu druhého desítiletí,
NŘ 11

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – o nesprávnosti

„O nesprávnosti lze mluviti, je-li slovo nové utvořeno na odpor mluvnickým pravidlům, anebo vzniklo-li libovůlí jednotlivcovou nebo vlivem cizím; kde toho není, lze mluviti po nějaký čas snad o zbytečnosti nového slova, snad o jeho neušlechtilosti vedle slova starého, ale nikoli o jeho nesprávnosti. A ještě / méně lze mluviti o nesprávnosti, kde slovo staré vytlačí jiné slovo podobného nebo stejného významu."

příklad: zamyká dům, [illegible] koni

J. Zubatý, Vatriti, NŘ 4, 17, 129–130

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Žubatý – nezvyklá slova u nových spis-ů

„Máme mnoho spis-ů, kteří vidí krásu slohu v nezvyklých slovech, a proto stále nová slova vymýšlejí anebo stará slova zbavují jejich vlastního významu; to máme za poškozování jazyka a prof. S. nás nepřímě je slovy sebe silnějšími, abychom věřili v opak."

Zub NŘ 8, 76

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žabatý – novoty

„Slova básníkova' jen závidět mi nedej, ,Bože' vyhlédáme si tak, že se musíme chrániti, abychom nepsali nebo ve společnosti nemluvili, jako jsme zvyklí doma" (NŘ 11, 28)

cit. podle Haller NŘ 21, 9

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý — novotaření

„Nenašli bychom nadně dnešního j-a, který by se byl stal předmětem tolikerého novotaření jako jazyk náš; a z největší míry zbytečně, protože novoty obyčejně vstupují na místo, na kterém s dobrým právem dávno sedí starý zvyk, staré slovo, starý tvar."

z instalač. řeči 19, NŘČ 9, 65

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – novotvar

102 „každý novotvar je odchylka od dřívějšího způsobu vyjadřování; když vzniká, je chybou... ale má-li doba dosti životní síly, má-li dosti pevné kořeny v duševních dějích, které jsou základem uhnutí, dovede se udržeti a dovede konec konců i vytlačiti tvar starší; novotvar se stává tvarem obyčejným, pravidelným, tvar starší tvarem zastaralým. Čelakovský právnicky mi dobře vzdělaný řekl, že jako v životě i v j-e proti právu promlčenému platívá právo vydržené."

103 „jazyk spis. neklade bránu postupu, ale jazyk živý se domáhá svého práva, až se tvar starý stává archaismem, který se na konec jen zřídka citujeme."

Zub NŘ 7, 23

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Žubatý — povaha čes. zdrojem novot a změn

„těžké rány dějinné" podlomily nevážnost k tradicím
„i naše národní povaha, nespokojenost s tím, co jest, snad při tom
působí. Kdo déle pozoroval způsob, jak se u nás mluví a píše, ví,
že zažil hojně způsobů mluvení a slov, jež se vynoří, ač jich
vedle starších způsobů mluvení nijaké není potřebí, někdy po krátké
době zaniknou, ale někdy se udržují dále; zvláště v mluvě městské,
spolkové, politické, v novinách, v písemnictví to často vídáme,
řidčeji v mluvě venkov. lidu, i v této věci konservativního.
Čím více se novota liší od způsobu posud obvyklého, tím snáze se
ujímá, a skoro se zdá, jako by u nás novost a nezvyklost byly
a největšími požadavky dobrého slohu a j-ové správnosti. Proto jsou
u nás tak rozšířena zast. slova a slova dávno zast., jež někdo
vyhledal ze slovníků za dobrá slova duševní, proto se ujímají
tak rychle novoty slovní, tvarové i syntaktické, proto bývají hla-
sem volajícího na poušti rady, aby se od zbyt. a tak často nespr.
novot naše mluva vracela ke spr. způsobům starým a posud
obvyklým

Zub NR 3, 292-3

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

ověřit

Zubatý, J. – proti novotaření

„Nenašli bychom snadně druhého j-a, který by se byl stal předmětem tolikerého novotaření jako jazyk náš; a z největší míry zbytečně, protože novoty obyčejně vstupují na místo, na kterém s dobrým právem dávno sedí starý zvuk, staré slovo, starý tvar …“

NŘ 4

Zub, O úpadku našeho knižního j-a, 20, 6

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. — obroz. čeština

4 " — hold Dobrovskému

5 „Obnovená souvislost s j-em starým, zúrodněná živým a zdravým j-em lidovým a zocelená pevnou stavbou mluvnickou, jest onen čarovný prut, který vzkřísil jazyk, zapadlý v troskách staré samostatnosti a slávy české."

Zub, O úpadku..., NŘ 4,5

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – obrozenští spis-é

„[spisy buditelské] snad také míval lecktery j-ový rys, ale přece po stránce j-ové pevněji byli zakořeněni v krásném j-e starém a v mluvě lidové, takže namnoze i v místech přes některá slova původu cizího, zvl. něm., a přes některé barbarismy, zvl. germanismy, mnohem zachovalejší, než je dnes."

Zub NŘ II 30

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žubatý – příprava učitelů

29 pramen žalostného upadání spis. češ.
30 univerzity se mají postarat o poučení o správ. spis. j-e čes.
žáci by se neměli spokojit jen četbou soudobé l-ry a soudobých časopisů, velké hodnoty najd. v l-ře obrozenské
na univ. by měly být stolice spis. češtiny
31 znalost základů vývoje čes., potřeb soudobého j-a, znalost nových proudů jazykověd., hledání poučení nejen v historii, ale i v živé mluvě dnešní

Žub NŘ 11

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

mp

Zubatý – předložky

„Tvč je vazba s předl. dnes již nesprávná [blížiti se k čemu] & bezpečný proto, že by se její zápovědí naší bezejmenné » Opravcové « a přiblížili o půl k cíli, jejž proti tisíciletému zvyku slovan. j-ů sprátují v tom, aby se podařilo zbaviti češtinu předložek."

Zub NŘ 8, 225

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. - příručka správnosti

„již dávno hovoříváme spolu o potřebě srovnati posud zpracovanou tak, aby byla lehce přístupna každému, kdo by potřeboval poučení o některé otázce jazykové správnosti. Vždyť jsme byli na důležitost všeho podobného upozorňováni již nejednou, a to i od osob, na jejichž mínění nám velmi záleží."

důvody odkládání:

řada otázek dosud nevyjasněných (upozornil na to Ertl)

zaneprázdněnost členů red. rady

Žub NŘ 13 159

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – proti purismu

„Jsou ... u nás »opravcové« j-a, kteří jaz. vrzací svými výmysly, otravují jeho zdravého ducha způsoby mluvení, jimž prostý Čech ani nerozumí. Slyšeli nebo četli, že ukazovací zájm. bývá »zbytečné«, a než je všude škrtati; slyšeli nebo četli, že slovo jeden bývá zbytečné, a brzy budou učiti, že se má říkati »Seděl, druhý ležel«.“

NŘ 2, 18, 175

Zubatý! – purismus

„ruš. není češ. ..., cizí kabát zůstává cizí, i když to je kabát bratrův!"

NŘ 4, 263

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. – rusismy v překladech

„naši překladatelé hýří v rusismech, ale kde by shoda češtiny s ruštinou měla svědčiti, že rčení, o něž jde, je správné, kde se však naše dnešní papírová čeština liší od ruštiny, volí ovšem rčení papírové"

např. to je jedno / vše je jedno převádí se to je lhostejno

NŘ 4, 260

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – spisovatel

„módní spisovatel český nečerpá z mluvnic, slovníků, ze starších spisů, nebo dokonce z bible jako Havlíček, ani z jadrné mluvy čes. lidu, nýbrž z novin, z módních knih!"

Z. NŘ 7, 23

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý — spisovatelé

„Po stránce j-ové jede [Hanuš] nejraději kolejemi, které si naši noví spis-é vyjezdili, ať jdou po zdravé půdě, ať bahnem; a to bahno páchne zvláště silně na pracích spis-ů, kteří by jinak měli dosti síly, aby se mu při dobré vůli dovedli vyhnouti."

Z. NR 7, 723, 26

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – správnost

5 „Jde-li mi o otázku správnosti nějakého slova, nějaké fráze, vazby atd., vždy se podívám do Brusů, ale vždy vezmu na pomoc také svůj vlastní soud o osudech podobných zjevů
6 v j-ových dějinách / vůbec a zejm. vždy nezapomenu podívati se také, jaké plyne z jiných mně dostupných pramenů poučení o věci, o niž jde, a také z mých vlastních poznámek a výpisků, jichž jsem si nastřádal za léta dosti značné množství."

rozhovory s Jos. Královem, který pracoval o čistotu j-a a měl nedůvěru k Brusům

Zubatý NŘ 11

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – starý jazyk jako kriterium správnosti

„V staré době se říkalo a psalo mnoho, co se později změnilo, a nemusí se ani nelze j-u brániti, aby se neměnil. Rozdíl sám mezi j-em starým a novým není ještě důkazem, že chybné je, co je pozdější; musilo by se ještě ukázati, že j-ová změna nenastala způsobem srovnávajícím se s přirozeným vývojem j-ovým, nýbrž nějakým vlivem rušivým, přirozený vývoj svádějícím na cestu nepravou.“

NŘ 7, 23, 98

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý — synonymie

„Jazyk sám, t. j. tisíciletá práce duše a mluvicího ústrojí, jejímž ovocem jest hotový jazyk, jest moudřejší, než nejučenější filolog: natvořil si mnoho věcí, o kterých pak teprve filolog v pohotovosti uvažuje, proč jsou. Také zde jest potřebí úvahy: bez úvahy se obejde jen, kdo by všude nejraději jen dovolil ponechati jediný, a má-li kde dva nebo tři, hned ví, že ten druhý a třetí je nesprávný." NŘ 2, 18, 172

„Či snad je konečné slovo nesprávné, kde je lze nahraditi slovem nebo výrazem jiným, správným všude? Tak se u nás také soudívá; ale slova stejného významu má každý jazyk a jest nutno vždy teprve dokazovati, že některé z nich je nesprávné, nestačí jen poznati, že jest možno je nahraditi jiným." NŘ 3, 228

Zubatý – brusičské odmítání synonym

„Je-li možno totéž (anebo skoro totéž) vyjádřiti způsobem rozličným, přísný brusič rád se ptává, který z nich je pravý; není ovšem čeština jediný jazyk, který mívá způsobů na vybranou."

J. Zubatý, Neb, NŘ 1, 1917, 198

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – <u>synonymie</u> vyjadřování

70 vivakṣā úmysl řeči, vůle řeči co chci výslovně říci

71 tuto moudrost brahmanskou by měli přijmouti filologové a zbytečně nezapovídat

např. tys mi vzal nůž : ty prý nespr., ale ve skutečnosti v tom není nesprávnost

tys mi vzal můj nůž : <u>můj</u> prý nespr., ale mluvčí to chce úmyslně vyjádřit

„filolog, který nemá dosti citu pro takové jemnosti j-ové, měl by nechati, ne-li filologie vůbec, aspoň zápovědí ..."

tys mi vzal nůž = jediný

X tys mi vzal jeden nůž = měl jsem nožů více

Jeden NŘ 2, 18

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý, J. — tradice

„... jsou změny, které vznikají přirozeným životem j-a samého, vyrůstají z něho samého, jsou dílem celé společnosti, mluvící týmže j-em — a na rozdíl od nich jsou zase změny libovolné, pocházející z půdy ležící mimo vlastní proud spis. j-a, vnášející do něho živly jemu cizí. Pevná tradice chrání spis. jazyk proti takovýmto živlům cizím, slovo, tvar nebo rčení nechráněné tradicí zůstává, kde tradice vůbec jest, tělesem cizím v živém organismu j-a spis., které se mu jen vyjímkou asimiluje."

„stálost, uzavřenost spis. j-a proti novotám v něm samém nezaloženým" mají něm., franc., pol.

Zub, O úpadku... NŘ 4, 6

„místo tradice j-ové, začleněné do celého proudu j-ového vývoje, jest u nás holé napodobení nahodilých vzorů, jež se stále mění podle toho, jaký vítr módní zavane." s. 8

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – jazyk se brání proti umělým zásahům

„Žádný jazyk nedá si nadlouho vnucovati, čeho si sám nevytvořil aneb aspoň nezažil, jako by bylo jeho, ani čeho sám se již vzdal: a kdo co takového vnucuje jazyku spisovnému, zbytečně vykopává propast mezi ním a mezi živým jazykem lidovým."

J. Zubatý v Kritice Hlavinkovy Povahy čiré v řeči, '16, 86

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

ověřit

Zubatý, J. – úpadek češtiny, jeho příčiny

rektor. řeč O úpadku našeho spisovného j-a (1919)

příčiny vnějš.: ztráta samostat., emigrace inteligence, germ., oslabení překladatelství, nedostatek škol, přerušení tradice, neustálení j-a

novotaření – hlavní rys úpadku

příčiny společenské: „naše ochota napodobiti vše nové, jen je-li to dosti neobyčejné", „opičení" v posledních desítiletích, „vyšňořujeme obraty něm. tehdy", „podle toho, jaký vítr módní zavane"

výzva k pěstování j-a (vláda, min. školství, úřady, akad. mládež)

NR 4, 1–9

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – úpadek j-ového citu

„O úpadku j-ového citu u nás svědčí snad nejvýmluvněji, že tak často i vědomě »okrašlujeme« svou řeč věcmi, které prostému Čechu, nepokaženému čtením novějších spisů, překladů a novin, ani nemohou být srozumitelné.“

„... čím více se slovo nebo rčení odchyluje od způsobu, kterým se vyjadřuje lid, tím zřetelnější znak j-ové správnosti v něm vidíme a tím raději jím zakrýváme vlastní ubohost duševní češtiny knižní.“

poč. 1918

podle -il NŘ 10, 101

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – úroveň j-a

„Až posud se myslívalo, o nízké úrovni j-a že svědčí, nedovede-li vystihovati, co jazyk jiný vystihuje; jak, je věc každého j-a a hledávala se dokonce svéráznost j-a v tom, vystihuje-li něco způsobem svým."

Zub NŘ 8, 24, 74

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý — úřední češ.

„Kdy zvyknou uvěří naši úředníci vyplénce, – že úřední sloh je tím srozumitelnější, čím méně se odchylují od způsobu, jak oni sami jsou mimo úřad zvyklí se vyjadřovati?

NŘ 13, 729, 212

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – ustálenost spis. j-a

„Spis. jazyk ustálený staletou ~~tradicí~~ prací je podle našeho soudu příliš vzácným osvětovým statkem, abychom směli nevarovati před pokusy jeho ustálenosti otřásati; jichž bohužel je u nás dosti, ať plynou z neznalosti j-a, ať z chutě ozdobovati si svou mluvu slovy nezvyklými, ať z nepromyšleného separatismu, který nedovede obětovati domácí zvláštnosti celku."

nechceme ovšem v j-e míti jako vojsko vše v stejné uniformě

Z. NŘ 8, 150

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – ústav pro jazyk český

„Již se kladou základy čes. ústavu j-ového, ústavu, jehož úkolem bude vyhledávati zapadlé poklady našeho j-a starého, odkrývati krásy našeho j-a živého, zvl. lid., těžiti touto prací, co lze vytěžiti na potřeby našeho samostat. života národ. po stránce j-ové, stíhati pevnou rukou nepravosti páchané po této stránce a připravovati i zde našemu národu lepší budoucnost.

Zub., O úpadku…, NŘ 4, 9

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý — úzus

brojí proti tvarům na -u při jmenování určitých osob: dej to Vaškovi, Novákovi

je to proti úzu

„nám se ovšem zdá, že by nikdo neměl práti, jak nikdo nemluví."

NŘ 6, 130

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žub – vědecký jazyk

„Každá věda si svůj jazyk pro své potřeby z j-a obecného upravuje, tvoří si výrazy ..., ale sebe přitom základů j-a z obecného buduje, nevznikají mu požadavků takových, jaké vymýšlí dr. [illegible], Poetika '28]. A sotva bude jinak, dokud se nezmění způsob, jakým lidstvo pohlíží na jazyk a na jeho práva."

Žub NR 13 137

Zubatý – venkovské jádro

„… kostí, v kterých zdravé jádro venkovské nedovedlo udusiti plevel cizoty módní, …"

Zub NŘ 11 30

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. — J. Vlček

„láska k j-u", „úcta k j-ové správnosti"

„jeho spisy jsou a zůstanou vzory krásného věd. slohu
a spr. j-a ať čes. či sloven.

jako tajemník 3. tř. Čes. akademie horlivě se účastnil
jednání o založení NŘ

člen red. rady NŘ, vlast. redaktor prvních tří
ročníků)

Zubatý NŘ 14 27

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – výjimky „opravců“

„Je ku podivu, co je v našem knižním j-e věcí, o nichž nikdo nedovede říci, kde se berou, a jež vypadají jako výjimky »opravců« j-a, opravců neznámých, anonymních, a co horšího, málo znalých j-a, jejž chtí opravovati.“

NŘ 6, 257
'22,

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – vyumělkovanost

„Slova básníkova" jen zevšednět mi nedej, Bože" vyklá-
dáme si tak, že se musíme chrániti, abychom nepsali nebo ve
»společnosti« nemluvili, jak jsme zvyklí mluviti doma. Tajem-
ství úspěchu našich básní bylo v tom, že tak často učívaly
psáti, jak nikdo nemluví (a přidávám: často i jak u nás
nikdo ani nemluvíval);"

Zub. NŘ 11 29

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – významové odstíny – jejich zbavování

„máme za skutečné ochuzování j-a, zbavuje-li se slovo svého významového odstínu, protože se tím v nás otupuje cit pro přesnost výrazu, jež rozlišováním odstínů dává j-u bohatost skutečnou a svou, nevyčerpanou."

Zub NŘ 8, 24, 74

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. - zákazy

„Kdo ví, jak jazyk od staletí do staletí, ano od roku do roku se stále mění, jen zběžka se odhodlá zapovídati mu to, a kdyby zapovídal, jazyk toho nedbá."

NŘ 1,75

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – o zbytečnosti v j-e

„v každém j-e najdeme množství slov někdy zbytečných, jichž proto potlačovati nelze, neboť by se to dělo na útraty zvyku i správnosti j-ové!“

Zub NŘ 2, 18, 6

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý – „zbytečná" slova

jisté slovo je prohlášeno za zbyt. (např. dohromady)

„narazí se na věty, v nichž slovo »zbytečné« nejen není zbyt. ale je i nutné! Tu ovšem si »opravce« lehce pomůže: najde slovo jiné, významu trochu podrobného, a učí je zvlášti místo slova, nad nímž vyřkl klatbu [např. spolu].

… „Co z toho, že se to příčí čes. vyjadřování? Je přece známkou správ. čes. slohu, píše-li se, jak nikdo nemluví! Že se tím jazyk olupuje o možnost rozlišovati jemné rozdíly významové, že se tím v čes. mysli vraždí cit pro takové jemné rozdíly vůbec, nejsou si »opravcové« ani vědomi."

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý NŘ 10 290

Zubatý – zbytečné j-ové prostředky

NŘ „pokládá" – v souhlase se zásadami uznávanými jinde – za zbytečné a škodlivé stálosti spis. j-a, zavádějí-li se do něho stále nová slova pro věci, jež jazyk dávno dovede vystihovati jinak!

Zub NŘ 8, 69

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý, J. – zdroje češtiny

zdroje nové češtiny:

„Obnovená souvislost s j-em starým, zúrodněná živým a zdravým j-em lidovým a zocelená pevnou stavbou mluvnickou"

NR 4, '20, 5

cituje K. Svoboda NR 27, '43, 26

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Zubatý — zkáza j-ová

„… budiž Bohu žalováno, že ve veliké části písemnictví
dnešního — množí se skoro den ode dne znaky j-ové zkázy,
znaky svědčící o nedostatku úcty k dědictví po našich
předcích; znaky ty se z písemnictví rozšiřují do denního
hovoru městského a někdy již i venkovského, a nestane-li
se přítrž, jest nebezpečí, že jazyk náš, jenž v starých
svých památkách a v ústech posledního lidu venkovského
krásou a původností svou budí podiv každého, kdo
dovede posuzovati vlastnosti j-a, přestane na konec
býti jazykem opravdu českým."

z instalační řeči '19, NŘČ 9, 65

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Zubatý – změny v skladbě

„A proto zejména věci rázu vnitřnějšího, týkající se stavby vět a vazeb slov mluvnicky k sobě patřících, tedy věci, jež se počítají do skladby, během vývj-a živého nejhouževnatěji derou do j-a spis.; věci povrchnější, jednotlivá slova a jejich mluvnické tvary, bývají v j-e spis. stálejší, protože se nedotýkají tak samých základů mluvení, našeho myšlení, jako věci skladebné."

Zub NŘ 7, 103

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žaža – germanismy

„Zatímco Č je [= germanismy] v sebezáchovném úsilí buď likvidovala (někdy ne zcela oprávněně), nebo alespoň zatlačila do nižin nespisovnosti, R, která v dějinách nikdy nestála před záhubou, chová se k nim zcela tolerantně: … бухгалтер, циферблат, курорт, ландшафт, эндшпиль, масштаб, зуммер 'bzučák', дуршлаг 'cedník', шлагбаум 'závory' …

K vlivu němčiny na strukturní rozdíly mezi češtinou a ruštinou, in Pocta Dušanu Šlosarovi, '95, 233

MORAVSKE ZEMSKÉ MUZEUM

Žaža – germanismy u nejmladší čes. generace

holt/halt, furt, just, recht, durch, fest
hic

K vlivu němčiny na strukturní rozdíly
mezi češtinou a ruštinou
In: Pocta Dušanu Šlosarovi, '95
234

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Žaža — Germanismy ve vojen. slangu
rak. uher. armády

kvérgrif, pucfleg, rechnungsfeldvébl, vachcimra,
oberlajtnant, hauptvacha, feldvébl,
(K vývoju příčiny/ch strukturní rozdíly mezi čes. a rus.
In: Pocta Dušanu Šlosarovi, 95,

234

MORAVSKÉ
ZEMSKÉ
MUZEUM

Karel z Žerotína proti němčině

Dopis z 12/12 1610 olom. magistrátu, který napsal Žerotínovi něm.; odpověď česká a napomenutí „škodlivé novoty"

viz vyd. Brandlovo – Spisy K. st. z Žerotína II 1872, s. 58

Dob. – Děj. MZ

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM

Žídek, Pavel – rozličnost jazyků

"jedním jazykem se neudělá království, ale rozličností jazyků, roucha a lidí,"

Jg Krát Hist 70

MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM